

KNJIZVNE

NOVINE

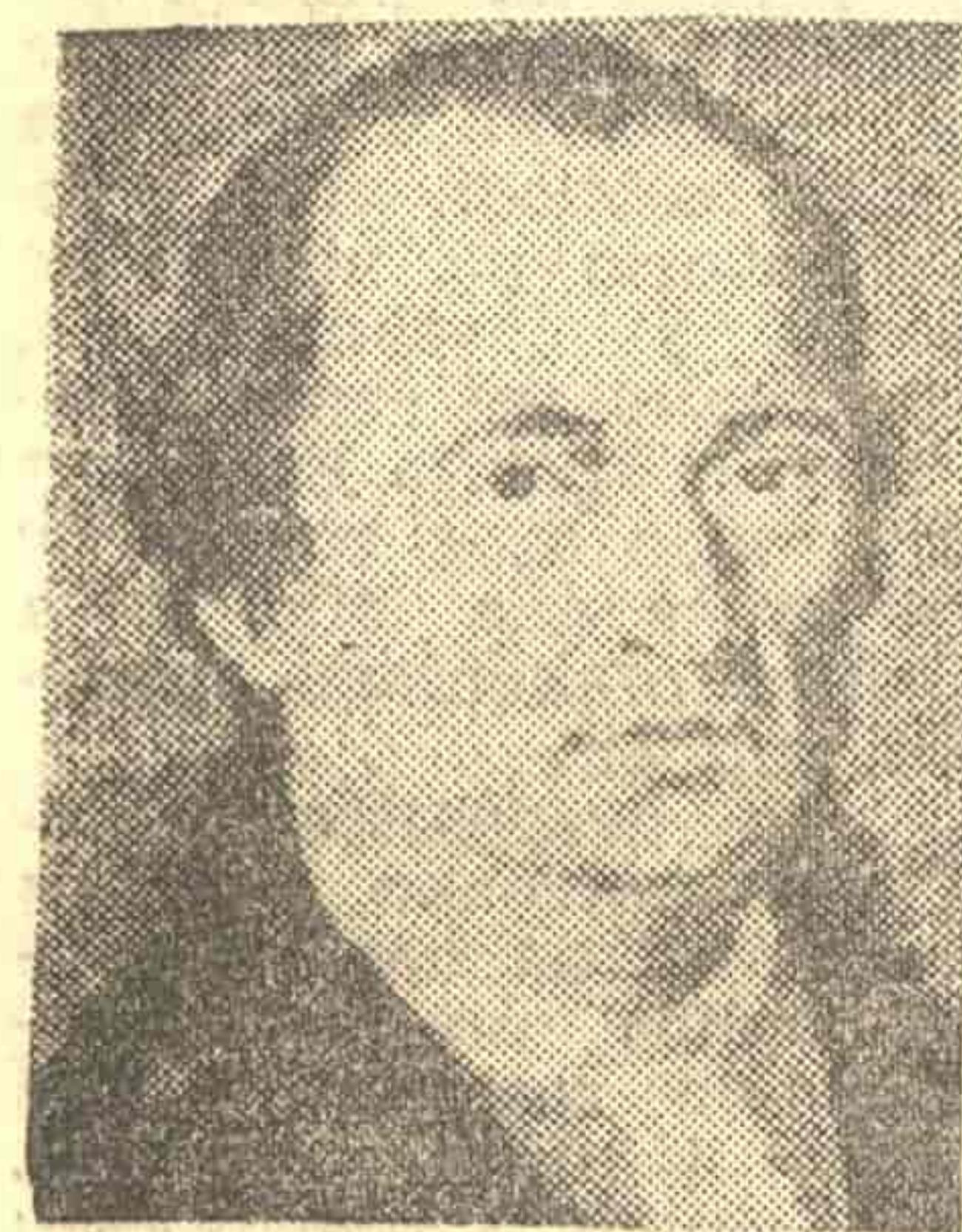
LIST ZA KNJIZEVNOST, UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

Godina XII, nova serija, br. 142

BEOGRAD, 7. APRIL 1961.

Cena 30 din.

STO PEDESET GODINA OD SMRTI DOSITEJA OBRADOVIĆA

ŠIRINA UMA,
ČOVEČNOST

Rodoljub ČOLAKOVIĆ

prave vrednosti života i koji o tome govori nemetljivo, spokojno, pravi mudrac bez poze.

Duge godine proveo je stranstvujući, učeći sam i učeći druge, postao je pravi Europejac po kulturi i obrazovanju, ali uvek povezan neraskidljivom vezom sa svojom zemljom i svojim narodom koji je živeo kao turska raja ili austrijski podanik. I nije slučajno što je na prvu vest o Srpskom ustanku pohitao tamu, u Srbiju, zapravo u sva svih strana od neprijatelja opkoljeni ustanički logor, da, kao „poprečitelj prosvjetenja“ doprinese njenoj izgradnji u onoj oblasti u sanjarenje i akciju.

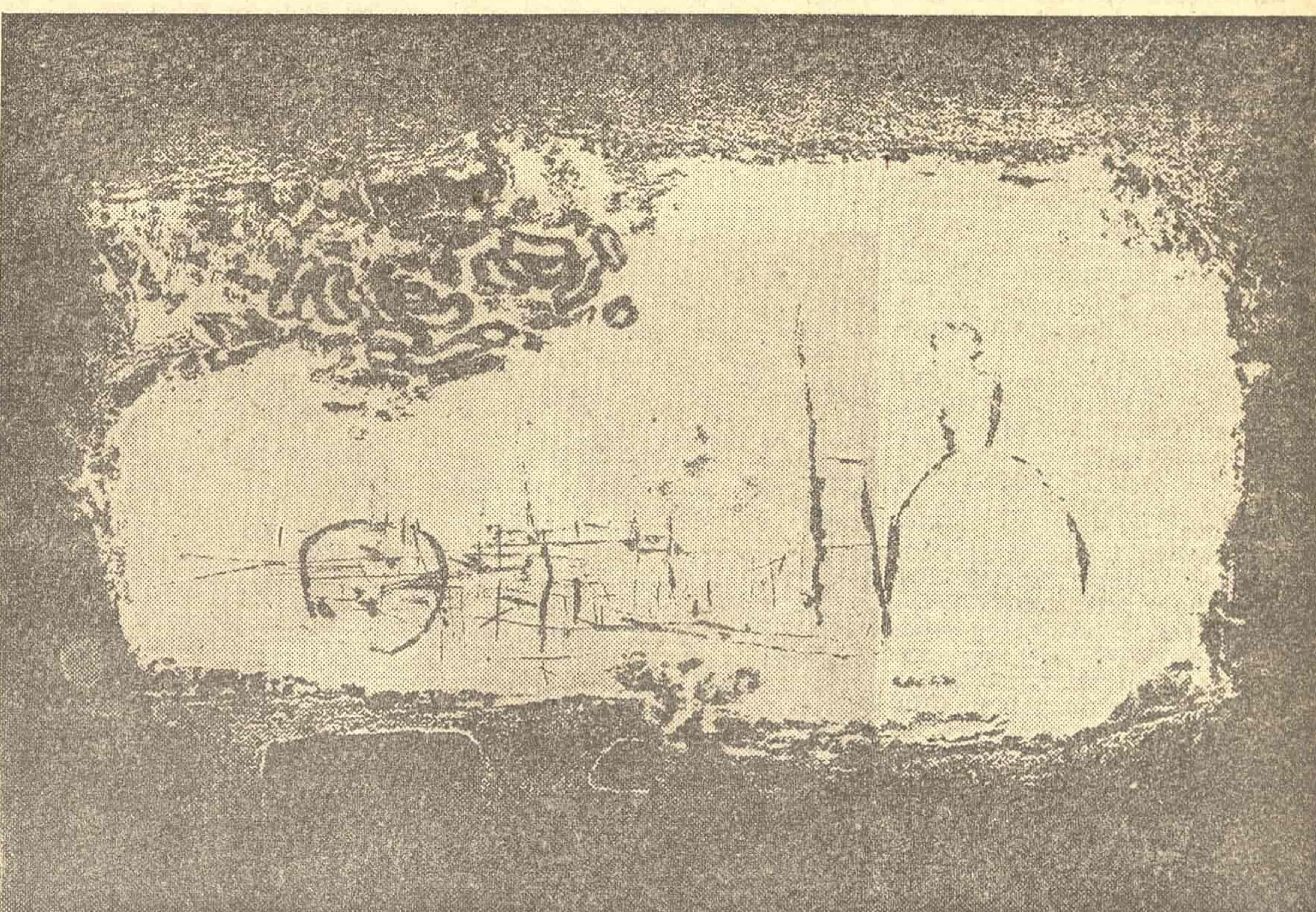
Dositej Obradović stoji i danas, sto i pedeset godina posle smrti, kao jedna od najkrupnijih čičnosti našeg kulturnog i državnog života.

On je bio retka ličnost merena čak evropskim merilima. Probio se svojom vlastitom snagom na vrhunac nauke svog vremena. Ono što zadivljuje to je neutoljiva žed za sve novim znanjem, neumorna energija koja savladuje sve prepreke u tom neobično burnom životu većeg putnika, vedar duh koji je pronikao u

kojoj je valjalo sve graditi iznova.

Šta nam je, kratko rečeno, ostavio u naslede: širinu uma, čovečnost, veru u čoveka i njegovu snagu da svoj život unapredi, učini ljudskijim i lepšim.

I najzad, ostalo je još kao daleko, dragoceno sečanje iz detinjstva: tanke plave sveske Srpske književne zadruge — Basne s poukama mudra i blagorodna čoveka, i Prikličenja, arhaična, ponekad nerazumljiva jezika, ali privlačna, nadahnjuća lektira koja podstiče na plemenito sanjarenje i akciju.

RIKO DEBENJAK: LETO

Dušan MATIĆ

Mislim na Dositeja

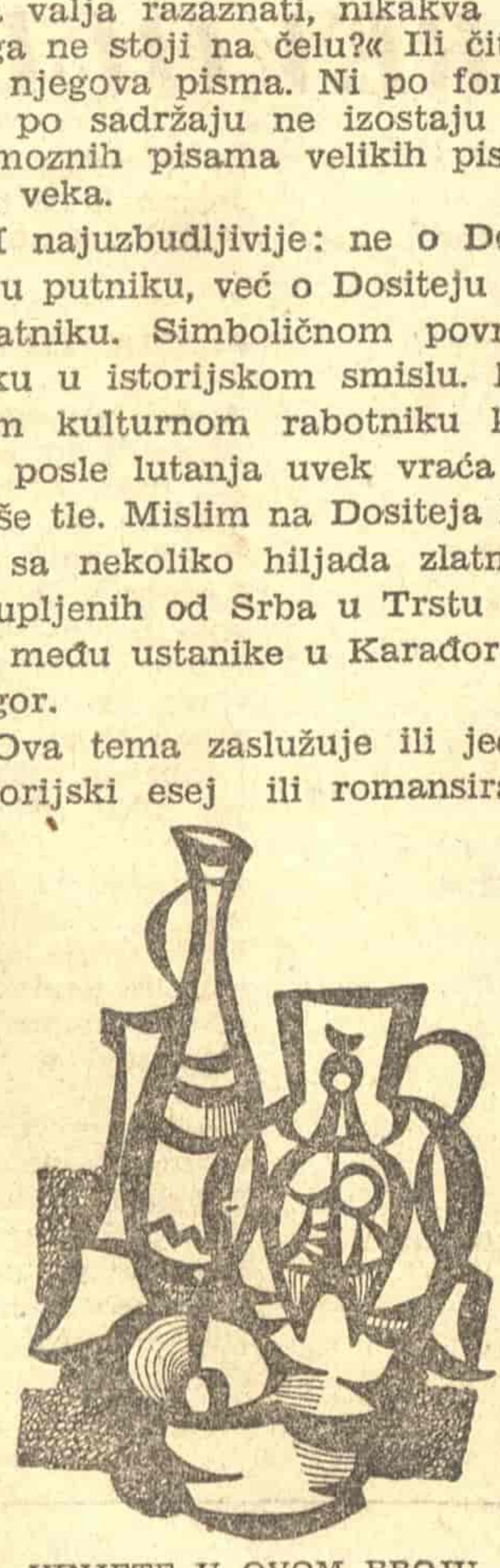
Možda bi ova proslava 150-odljevište smrti Dositeja Obradovića bila povod da se pokrene neka bitna pitanja o onom to mi ponekad pretenciozno razazivaju našom kulturom, rečemo da kasnije, povodom stogodišnjice Svetozara Markovića, napišem:

«Ne treba nikada zaboraviti da je on bio i naš Montenegrin, i naš Lafonten, i naš Ruso, i naš jedini enciklopedista.»

Iz svoje beležnice iz tih dana još uvek otkrivam rečenice te lektire: «Ne druži se s kim se nisi kada počupati. Ili sledeću rečenicu Žil Blasa, koju je sačuvao za nas: »Koja fajda, što me je moj otac naučio da ja nisam nevernik, kada me nisam nevernik, kako će učiniti da i mene drugi ne prevarek. Ili ovaj tekst: »Ima više od dve hiljade godina kako se Evripid tuži da je mučno čoveka poznati, govoreći (citat na grčkom, pa onda prevod): »Zašto je zlatu koju je lažno znake ljudima dao Bog, a mužu (čoveku) čija zla valja razaznati, nikakva belaga ne stoji na celu? Ili čitate njegova pisma. Ni po formi, ni po sadržaju ne izostaju iza famoznih pisama velikih pisaca 18. veka.

I najuzbudljivije: ne o Dositeju putniku, već o Dositeju povratniku. Simboličnom povratniku u istorijskom smislu. Našem kulturnom rabotniku koji se posle lutanja uvek vraća na naše tle. Mislim na Dositeja koji je nekoliko hiljada zlatnika skupljenih od Srba u Trstu, iže među ustanike u Karadordevog logora.

Ova tema zasluguje ili jedan istorijski esej ili romansiranu

VINJETE U OVOM BROJU
IZRADIO LJ. SOSANIĆ

U školi su nam davali da čimo njegove basne, a od njegovih naravoučenja zapamćio sam samo tu smešnu reč i ništa više. Pred kraj rata, 1944. godine, do ruku mi je došlo ono čuveno izdanje njegovih dela 30-tih godina prešlog veka, njegovog prvog izdanja u tel oslobodiloj Miloševoj Srbiji, onog izdajnika zbog koga je Njegoš, ovde još u ulazi vladike, pisao knezu Milošu i protestovao što izdaje

MALI ESEJ

BUDUĆNOST PUTOPISA

Budućnost putopisa je sve neizvesnija. Ovo kažem, a imam osećanje da će biti sličan kollebljivom sudiji koji mora da piše presudu onome koga voli... Pa ipak, u času kada se pružaju mnoge mogućnosti da čovek ispunjava svoju neodoljivu potrebu za upoznavanjem dalekih krajeva, putopisu sve više preti opasnost da bude tekst bez naročitog interesa, skoro bez svrhe, jer na kraju krajeva sve što se piše, piše se da bi bilo čitano. Javlja se, dakle, prosto pitanje: treba li da citamo ili slušamo da ono što smo lično videli i doživeli?

Ovaj književni rod, za koji inače imam posebnu naklonost, bio je u našoj literaturi ukrasna bijlka svoje vrste. Dosta retka bijlka zaista, ali ono što imamo — najvećim delom je dobro. Neki stariji, kao i neki noviji putopisni tekstovi, poznato je, dobili su visoke ocene. Međutim, naša razmišljanja moraju se neminovno okrenuti njegovoj budućnosti. Pogleđajmo — ako danas ili sutra svaki naš treći sused bude čovek koji je boravio negde između, recimo, Irske i Tokija, hoće li doživljaji i slike koje nam donosi putopisac iz tih delova sveta biti suvišne? Društvo rečeno — hoćemo li imati interesu, i potrebu, da bacimo pogled na umetnički mozaik ove ili one zemlje, kad nam ne samo živi svedoci, čije reči idu direktno u naš sluh, nego i stampa, i radio, i druga sredstva javnog informisanja pričaju donekle isto ili slično?

Putopis je skidao veo sa četiri ugla slike koja je bila daleko od nas. On je, reklo bi se, u svojoj vrsti bio isto ono što je i reprodukcija nekog slikarskog dela... Naravno, setimo se, radosna slutnja stalno nam predložava

najlepše melodije nepoznatih predela za kojima u svakom od nas čeze jedan neostvaren mužičar; predosećanje nam slika najkrasnije boje nevidenih pejzaža za kojima vapiči oko jednog malog slikara u svakom od nas; najzad u svakom od nas uzdrhti čežnja jednog arhitekte za nevidenim gradovima i njihovim veleleptnim zdanjima, jednog naučnika za nestalim civilizacijama, jednog istraživača za krajevinama sveta koji na geografskim kartama imaju oblike belih mrlja, jednog pripovedača za pričama koje piše život drukčij od onog koji pozajmimo.

A sada se, eto, tako lako i tako brzo putuje. Vi hoćete, recimo, da upoznate Stockholm, vama je potrebno vreme ne samo za pisanje, nego i za posmatranje. Međutim, opasan konkurent je već tamo: on iz dana u dan diktira izveštaje, crtice, reportaže, informacije i čovek u svakom delu zemlje ima to, ako hoće, u roku od nekoliko sati pred sobom. Ako to prati — onda će, kada ugleda vašu knjigu putopisa pod naslovom »Stockholm«, blago rečeno, samo slegnuti ramenima.

Pa ipak, pravi umetnički putopis imaće još privrženika. Strahujući doduše za njegovu budućnost, ali znamo da će još biti potrebni. I više, on će se utoliko pomnije čitati u koliko se veći sloj patine vremena bude taložio na njegovim stranicama. Jer, u svom letu naviše, čovek će morati povremeno da zastane, da pogleda umetničku mapu tla sa koga se otisnuo. Čovek će tada možda imati na stolu dve istorijske knjige — putopis i kosmopis — ali je pitanje, na koje će vreme, naravno, dati odgovor, kakva će biti njihova ravnopravnost.

Danilo NIKOLIĆ

ih, već su nemirni, i to i zbog toga što je proleće. Čovek traga za čovekom, hoće mu se da se zdrži i zblizi, a tamo se upravo dešava to. Sem toga, promeniće se i oni sami, neko manje, a neko više, ali nijedan od njih neće otići sa puta onakav kakav je došao; to mora da je lepo. Radostalost je tu, ali ne samo ona, i ne samo ono što znaju da će biti. Svaki dodir, to je kao otvarjanje male tajne, kao jedno novo saznanje i zrenje. U njima se budi ponos, nešto duboko ljudsko, a oni su vrlo mladi — kako su jaki kad su skupa, i to će sazнати. Morava je južna, i oko nje se gradi put jedinstva i bratstva; polazi sa severa, a sad je tu, na jugu.

Kao i druge u svetu, sa jedne i druge strane tog budućeg puta ima brižnih ljudi. Do njih je bilo daleko, dok ti momci i devojke nisu stigli, a sad ti ljudi postaju bliski, nešto kao svojni. I oni shvataju još više i još bolje koliko je upravo ovde bio potreban jedan onakav put kakov je oni da izgrade. Tu okolo im dosta sveta koja ponekad ne voli što je proleće. Taj svet zato nije kriv, a oni koji su krivi, illi mogli biti, davno su mrtvi. Na kraju, to i nije više važno, ali istina da ih ima koji se boje proleće. To je pomalo čudno, ali i nije. Vekovna nemaština, zaošt i beda, naučili su ih tome, i to tako je to. Strepe ponekad od tog doba koje obnavlja, podmlađuje, koje je kljukana, božur na životu. Apsurd jedan mali proleća. To je pomalo čudno, ali i to da dešava. Jer leti donese pšenicu i raž, i jesen grožđe, jabuku i vino, a tim prode zima, toga ponestane. Danas je nestalo jedno, sutra će nestati drugo, a dan je u isto vreme sve lepsi, sve umiljatiji. Taj dugi, lepi dan, kad će što pre da prode... Traje su sve više zelene, i drveće je eno olistalo, i vode eno mame da se potrodi do njih. Ali... Umesto da se raduje, misao kao da počne da tamni; izgubi ta misao ostali svet, i po njoj se vrti to jedno: samo što pre da prode proleće, da bi stiglo leto sa svojim snopovima, sa hlebom koji miriše. Dan je dug, dan je svetao, u tome danu čovek bi mnogo čemu imao da se veseli, zaista, ali pošto su ambar i načve prazni, pošto samo što se nisu ispraznili, onda — odgoditi radost za neki idući trenutak, za neko drugo proleće...

Nastavak na 9. strani

Slobodan ĐUŠIĆ

Realnost poezije

O poeziji i pesnicima često govorimo uopšteno. Tako se neki put mora govoriti. Ali, poezija je, ipak, ono što se nalazi u jednoj pesmi, nekoj poemi ili delu lirske proze. A danas smo baš u takvoj situaciji da se sama pesma zaboravlja, — i to, ponajčešće, zbog izvesnih apstraktih koncepcija poetskog stvaralaštva. Ovo dovodi do toga da se olako prelazi ne samo preko određenog umetničkog dela, već i preko onog što bi KONKRETNO trebalo da bude umetnost u jednom delu.

Premda tome bi ispalio: da postoje pesnici i poezija, ali da pesama nema. Zar nam se ne čini, kad čitamo pojedine kritičare koji pišu o nekoj zbirci pesama, da u toj knjizi svega ima sem konkretnog ostvarenja koje se zove PESMA. I to — bez obzira da li je kritika pozitivna ili negativna.

Pa, zapitaće se neko, o čemu onda piše taj kritičar? Odgovor bi mogao glasiti: on piše o talentu pesnikovom, o njegovoj darovitosti koju je UOPSTENO afirmisao ili negirao. Ali na osnovu čega? Recimo na osnovu jednog opšteg utiska, koji i ne mora biti rezultat kritičarevog ličnog odnosa prema kreaciji pesnikovoj, već je, na primer, stvoren prihvatanjem jednog apstraktog stava prema poeziji.

Ali tako nešto je u najmanju ruku čudno za čitaoca ovakve kritike, jer čitalac želi da se obavesti o određenoj knjizi i POJEDINIM PESMAMA u njoj, a govor mu se o nečem apstraktom i, često, neodređenom. Međutim, kritičar nije uvek krv, jer i pesnici su, ne tako retko, okupirani apstraktnim poetskim idejama. I oni, ponekad, pa makar bili izrazito daroviti, zanemaruju »konkretnu pesmu« radi nekog jako uopštenog utiska.

Kritičar, onda, to samo prihvata. U tom slučaju nalazimo se pred uopštenom kritikom uopštene poezije. No, ovaj put više nas zanima ono »uopšteno« u poetskoj kreaciji jednog pesnika, nego kritika poezije. Nesumnjivo i kritičari utiču na stvaranje određene poetske atmosfere, ali od pesnika, pre svega, zavisi kojim će se putevima kretati zagonetna pesnička misao.

Zato se postavlja problem pesničke dekonkretnizacije poetskih tvorevina. Uostalom, problem je kompleksan: on se može posmatrati i iz aspekta onoga što se traži i zahteva od pesnika. A dešava se, danas, da su pesnici prsto prinuđeni da stvaraju apstraktnu, neodređenu i nejasnu poeziju.

U čemu se sastoji ta »prinud«, kakvi su njeni društveni i psihološki uzroci? Možda bismo ih mogli pronaći u onom vrlo rasirenom shvatanju da je poezija nešto što je daleko od života, — jedna apstrakcija koja je upravo suprotna realnim tokovima životne svakodnevnice. Po onima koji zastupaju takvo gledište, pesnici su većito negde »na oblacima«, apsolutno udaljeni od svega »praktičnog« u ovome svetu.

Najinteresantnije je, međutim, što pobornike takvog tretiranja poezije nalazimo i među onima koji poeziju vole i cene. Oni, uopravdu, njenu vrednost iznalaže baš u poetskim uopštavanjima, u nečem što bi trebalo da izgleda kao najsuštinski »id izražavanja onoga što se dešava u svetu«.

Takvim shvatanjem, na neki način, stvara se jedna zabluđa — veoma nepogodna za poeziju. Ali tome su krivi, ako tu ima neke krivice, i sami pesnici. Mnogi od njih lako se oslobađaju konkretnih usiski dobivenih u konaktu sa životom. Ovo oslobađanje omogućuje im da se upuste u komotno i prijatno hodanje po stazama neobaveznosti. No, u isto vreme, stvara se iluzija o nekakvoj izuzetnoj dubini poetskog osmišljavanja.

A problem je baš u toj iluziji. Jer pravi čitalac poezije, ipak, traži da pronade u pesmi jednu

»određenu stvarnost«; jedno svedočanstvo da je i pesnik blizak onim dogadjajima kojima je blizak i čitalac. Na kraju krajeva, onaj ko čita zna da sa pesnikom zajedno živi u istom svetu, i zna da i pesnika more slične brige kao i »običnog čoveka«.

Kada to ne može da sazna i oseti iz pesme, onda se, razumljivo, može zapitati: pa zar se dubina i sručnost sveta jedino otkriva apstraktnim zamišljanjima? Ali: zar se apstraktno u poetskom može odvojiti od realnih činjenica života? I logično zaključuje da ne može.

Ako tako zaključuje, onda će

sigurno konstatovati da je prevaren u susretu sa »apstraktnim pesnikom«. Jer čitalac, onaj koji ne stvara poeziju, traži baš u pesmi odgovor na mnoga lična pitanja sopstvenog života. Ali nisu u pitanju jedino problemi i rešavanje tih problema: susret sa pesnikom treba da bude uteha, opravданje plemenitih naporu i podstrek da se život još iskrešuje i dublje zavoli. »Cista apstrakcija« to ne može pružiti čitaočevu maštu, jer je sustina umetnosti, ipak, u osmišljavanju konkretnih činjenica života. I nastavak na 8. strani

Predrag S. PEROVIC

MILJENKO STANCIC: DJEVOJKA CVLJET

DNEVNIK

VEĆE u provincijskom pozorištu

Oni koji žive u gradovima koji su nekada nazivani provincijom, zato što su to zainta i bili, a koji to nisu ili bar nisu u onom poznatom obliku, osećaju se često bez razloga pomalo inferiornim u odnosu na stanovnike glavnog grada. Štaviše, mnogi od njih to i podvlače, ponekad na takav način kao da se ponose time što sebe mogu nazvati provincijalcima, a ponekad uz ironičan osmeh kojim nagoveštavaju da sami ne misle da su ono što o njima drugi mogu da misle. U svakom slučaju često se događa da onaj ko uporno želi da nešto ne misli onako kako govoriti, i po pravilu sasvim suprotno od onoga što rečima dokazuje. Pa i to naglašavanje vezanosti za provinciju, to o čemu se ponekad govoriti, kao o svom poreklu, proizlazi iz različitih pobuda. Neki time žele da se opravdaju za sve o čemu nisu obavešteni, da do kažu da se tako što nisu sami krivi nego sama okolnost da žive u provinciji, a poneki opet to čine iz poze, iz želje da budu zanimljiviji nego što jesu. U svakom slučaju, među onima koji žive u takozvanoj provinciji ima i takvih koji, možda sticanjem okolnosti što su u neposrednoj bližini velegrada, znaju mnogo više o onome što se u velegradu događa nego mnogi i mnogi stanovnici njegovi. Jer, boraveći povremeno u glavnom gradu ili nekom većem gradu u neposrednoj blizini mesta u kome su nastanjeni, oni to vreme iskoriste da vide sve što mogu, da asimiliraju sve iz kulturnog života tih gradova. I otuda nije slučajno što su neki stanovnici grada u blizini Beograda gledali više pozorišnih predstava u beogradskim pozorištima nego mnogi koji stanuju u neposrednoj blizini bilo koje pozorišne kuće, a koji imaju sve mogućnosti da ih posete.

Kada se govoriti o životu i nekih većih gradova koji se neovravdano svrstavaju pod pojam provincije, često se to čini bez dovoljno poznavanja onog što u njima nije provincijsko, čime se gradovi iznad provincije izdižu. Naravno, niko ko ima iole pameti ne može da misli da će

bilo koji manji grad imati sve ono što ima i velegrad i u onom opsegu u kome to u velegradu postoji. Ali, dogada se da se i u tim manjim gradovima započinje ponešto što znači raskid sa provincijskim mentalitetom, sa onom dobro poznatom i u literaturi često naglašavanom provincijskom psihologijom. Jer, ti gradovi su otvoreni prema svemu onome što se zbiva u velegradu, i čak bi se moglo reći da mnoge kulturne ustanove njegove ne mogu da opstanu bez osončana na gradove u unutrašnjosti. S druge strane ljudi iz unutrašnjosti putuju u mnoge evropske zemlje, imaju prilike da mnogo šta vide i da se sa mnogo čim upoznaju, i njihova ambicija da i u svojoj sredini imaju nešto podseća na život velegrada proističe iz njihove ambicije da raskinu s načinom života kojim se do nedavno živelio. A da se ne pominje to da nekim gradovima, zahvaljujući dimnjacima fabrika, stoje na raspoređenju takva sredstva kojima se mogu prirediti velika iznenađenja i onome ko zakorači na njihove ulice.

Jedno takvo prijatno iznenadenje moglo se doživeti u kragujevačkom pozorištu.

Skupičan i sa razlogom, onaj ko pode u pozorišnu dvoranu nekog malog pozorišta uvek računa s tim da ono što će videti nosi obeležje diletantizma bilo u kom pogledu, i da zbog toga nema nikakvog smisla takvu jednu predstavu meriti sa bilo kojom viđenom u bilo kom beogradskom pozorištu. U ovom slučaju ta skupica je bila utoliko razumljivija što se predstava održala na maloj sceni, koje su ponegdje ne samo potreba nego i izraz težnje da se nešto proba, iako je pozorišna dvorana toliko da po broju mesta nažalost može da nosi naziv male scene. Međutim, sve je bilo drukčije nego što se zamišljalo i impresivije nego što se pretpostavljalo. Naravno, sa onim glumačkim snašagama kojima pozorište raspolaže, sa ansamblom u kome radi nekoliko solidnih glumaca, nije

Nastavak na 10. strani

Dragoslav GRBIC

Dr Bratko KREFT

TARAS ŠEVČENKO

(1814. — 1861)

10. marta 1961. navršilo se sto godina od smrti velikog ukrajinskog pesnika Tarasa Ševčenka.

Nema pesnika ni u slovenskom ni u svetskom romantizmu koji je imao tako tešku mladost kao Taras Ševčenko. Do svoje dvadeset četvrte godine bio je kmet nemačko-ruskog spahijs Engelharta, što je značilo isto što i stoka u Stali, koju možeš da prodas ako ko ponudi pristojnu cenu za nju. Ukratko — stoka za trgovca, predmet koji lako kupiš i prodas. Gogolj je u svojoj gejralnoj poeziji (1842) opisao sudbinu »mrtnih duša«, kmetova koji su već pomrli, a koji su se i još uvek nalazili na spisku kao živi; živu kmetsku raju koja nije bila ništa drugo već samo broj, prije je opisao Turgenjev u »Lovečim zapisima« (1852). Broj na spisku kmetova spahijs Engelharta bio je da svoje dvadeset četvrte godine i Taras Ševčenko, samo je za gospodara bio dragocenije vlasništvo od drugih kmetova, jer je rano naučio da piše i crta. Mladić je uneo dobro da nosi i komorničko delo, posluživao je gospodara i njegove goste, a u sebi je proklinjao beznadežan život kmeta, dvonožnog

bića bez ljudske vrednosti. Kad čenka nije mogao da ga dovojni umetnički opiše. To potvrđuje njegova autobiografska priča »Umjetnik« (»Hudožnik«), koja je uprkos nekim psihološkim pojedinostima pre priča o spoljnim dogadjajima nego umetnički produbljena slika unutarnjih borbi i muka koje je morao preživljavati u sebi dok ga nisu oslobođili. Slikar Karl Pavlovič Brjullov naslikao je portret pesnika Žukovskog, koji su prodali na licitaciji za 2.500 rubala, kojima su otkupili darovitog slikara i kasnije velikog ukrajinskog pesnika Ševčenka. Kada su ispravno pokušali da pridobiju vlasnika da ga sam oslobođi, ovaj je činio odgovor: da nikako ne pokušavaju s čovekoljubljem, pošto je ionako reč samo o parma. Tako je spahijs Engelhart stvarno prodao svog kmeta, jer otkupiti kmeta nije bilo ništa drugo nego ozakonjena trgovina na belim robnjem.

Tako je dvadeset četvorinogodišnji Taras Ševčenko, jedini iz svoje porodice, na dan 22. aprila 1838. godine postao »slobodan« gradjanin zaslugom svojih ukrajinskih i ruskih prijatelja. Ruskom pesniku — romantičaru Žukovskom, koji je svojim veza-
Nastavak na 7. strani

POEZIJA

Bogdan
ČIPLIĆ

ALVE, ALVE

Sarene alve, crvene, bele, izvijene i lomljive,
pona su ih usta dečja zameldjana,
i devojaka usta rumene se i smješ na alvu
kad im momak u nedelju na sokaku kupuje.
Za krajcaru dve, za filer komad,
za krajcaru komad, alva čvrsta i okrugla,
staklena i tamna ko volujško oko —
jedna alva samo — puna su je usta.
Najviše je na ceni alva od oraja, ora zameldjana,
u pločama malim dragocenim — petokrunaš kao.
A alvi od maka dugi prsti slasti.
Nikad — da je posisaš alvu makovu.
Za krajcaru se može i kretića dobiti,
žutoga kretića lepljivog,
srasta za hartiju, il se hartija nješa lepi,
za tako slatkoga dilbera —
samo se zajedno mogu pojesti —
kaški bi se inače čovek hartije naboko.
Koja devojka kupuje kretića,
koja devojka kretićom se sladi,
tako će se momak njen zlepiti za nju —
neće moći da se spase —
dok ga ne pojede katu alvu kretiću.
A krompir-šećer, prva šećerlema.
Od usta se ne može odvojiti,
kupi usta zameldjana slast i groza.
A crnoga šećera u komadu crnom
kupuje momci mrki da se najedetu
da možedu da se fali u crni zubi
kad se tuku u bircuzu podnapoti —
to je ugajlj zamedljeni, a ne drugo.
A decama, nek je da se malko razonodu
kada mackin rep pojedu od šećera,
Stolverka su tri za krajcaru jednu
kad su tvrdi, i stakleni, i bez omota
od papira žutoga, kao bonboni.
Filer komad dobar Stolverk u hartiji,
pun je mleka, kafe, i još čega ko će znati,
tek se milje raspe ustima od Stolverka.
Gospodiske su poslastice sve to, deco,
ali nisu skupe, zato i paoni nji kupuju.

siromasi da bi sebi na gospodu naličili,
a bogati jerbo su ti cicijsaši,
pa em se slatko najedetu šećerlema ko gospoda,
em im osta novaca u čarapi i u dunji.
Zato nisu alve tako zdravo skupe
koliko su, deco, alve zdravo fine.
I zimi je alvar na svom čošku postojano.
I sada su alve dobre, mira me smeta,
al još tu je vruci šerbet na ognjištu žuti,
koj stoji na žeravki u kazanu svom —
iog božijeg pića čašu male ko to ne bi
ko poznaće što je šerbet kakve krate krije
kada usred mraza ljutog u nedelju i u šetnji
devojka se momku svome nasmeje kroz čašu
u kojoj se šerbet puši, i blistaju njeni zubi
koj porečan, i usne se prće tanke ko pupoljak
pa se prospe po Sokaku velikome miris ruža
kao da je maj-meseca procvetala na nogari
bećekskoga alvadžije čika-Mite.
A kad leta prospe jaru po sokaku užarenom,
tu je onda slatkih voda cela glida ofarbana,
a pod njima parče ledna srce hladni.
Možda ima alvadžija još u selu, u zabitu,
i na čošku još prodaju devojkama i momcima
melem ovaj od ljubavi i od sreće,
i za decu zameldjana bajku pravu, bajku staru —
ali to je za dete što sad čani u sećanju
daleko, i nije da se toga maša tako lako —
treba prći vode tmurne, tiske, savske i dumavske,
treba nači selo pravo gde se alve još prodaju,
sa decom se pomeštati oko čika-Mite starog,
i pružiti petak beli, il krajcaru oderanu,
a gde sad da nadje petak s kromom carskom,
gde krajcar bakaršu s dva filera načrta —
već zaklopim oči svoje umorene od daljine,
i zagnjirim glavu sedu u dlanove nažuljane,
suzom tajnom rastope se svi pečati od davnine,
otvore se rajska vrata alvareve kotarice
i za svaku gorku čašu ispišen u životu
alvom slatkom iz detinjstva razblažujem pelen otrov.

Radoslav
VOJVODIĆ

REVOLUCIJA

to je polazak kroz neprohod.
Jesmo li se našli?
Verujte u novog boga.

PESMA TIFUSARA

Andeli su vodili u iluzije,
probudi se, andele moj.
Ali prvo proveriti san, sumnjati!
Damar taj to od korena znak,
i sluti, ohol je gost danas odboran.
I grobovi će zaurlati ako su neželjeno milovaní.
Ako je to bio odgovor, za koga?
Stvar pretvorena u slovo
slovo zatvoreno u red
oko i slovo nisu red
i lobanja nikad ne ostane sama,
jer niko više nije siguran.

Kretanje je hrana za koju smo više čuli
više je slutili.
Od daljnje se beži.
čelo je pretvoreno u prostor
vijuga uvučena u opasnost
sigurnost je uzaludna posle ovih bežanja.

Srećan je raskid koji nedostaje
vijugama da sastave krug.
Proklet je kao i prognano.
nije ljubomorno kao senke kada su nemirne,
tako se ni sutra neće znati ko se izgubio.
Šta smo dobili, brate?
Cvetovi umesto glava.
Crveno uvek crveno!

MIT I IRONIJA KOD TOMASA MANA

(„Legenda o Josipu“, „Otokar Keršovani“, Rijeka, 1960)

Pojam vremena, kulture i humaniteta na osoben način ugrađuje se u jednu konceptiju kosmopolitske utopističke vizije koju Man suprotstavlja i protiv stavlja jednom antihumanom trenutku bliske prošlosti (nacistačka ekspanzija koja vodi u teror i svetsko krvoproljeće). Svojom teorijom, svojim shvatnjem kulture kao istorijskog fenomena Man savršava svoju humanu, kosmopolitsku ideju o ravnopravnosti naroda i o istoči kao zajedničkom produktu raznolikih nacionaliteta. Nasuprot teoriji Grebner-Šmit o takozvanim kulturnim „krugovima“, Man postavlja tezu o kulturi kao sintezi raznih kulturnih elemenata. Manov kosmopolitizam i humanitet imaju svoju ne dvosmislenu kulturološku osnovu. Ona je izražena u svesti da nijedna istorijski poznata kultura nije autohtona, samonikla, da nema nijedne kulture koja ne bi dugovala svoj profil podsticajima, uticajima i kulturnim elementima sa strane. Nacionalna kultura nije za njega pojам izlaci ili uništenja svega što nije identično sa njenom kulturnom idejom, kultura je kod Mana shvaćena dinamički, ona je po svojoj prirodi kosmopolitska, sveljudska, opšticevečanska. Na tom saznanju o univerzalizmu kulture i civilizacije kao istorijske pojave, na istorijskoj materijalnoj čijenici o uzajamnoj povezanosti i prožimanju kulturnih aktiviteta zasniva se i niče svest o trpežljosti, razumevanju i uzajamnoj podnošljivosti između naroda koji nose i oljuju razna kulturna streljena. Kulturološka svest postaje stalni, nevidljivi, masovni podsticaj i izvor kosmopolitizma i humaniteta, i obrnuto: humanitet i kosmopolitizam dobijaju značajno i uzajamno podnošljivost.

Ali već ovde se pokazuje karakterističnost Manovog odnosa prema mitskom, ona blaga ili egzaktna ljudska ironija koja svuda otkriva nezadržljivost progresa. Makoliko mitski junak težio da se identificuje sa pravim obrazcem, on uvek uno si u shemu ponavljanja jedan novi moment iz svoje sadašnjice, on je neprimerno menjao i prevazilazi i tako sam gradi novi model mita u trenutku kad jedino teži da ponovi pramitski uzor. I sam život glavnoga junaka Josifa nije pošteden ironiju. On je etički i psihološki podjelen na dve životne etape. Prva je narcisoidno-egoistička, u kojoj se naivno ispoljava njegova samozajubljenost i ljubavna igra sa samim kosmosom, ali koja se brutalno završava na dnu bunara u koji ga bacaju braća oslobadajući ga iluzije:

„On posnu bez svesti, sa glavom uvučenom u rame, rašrenim laktovima, pod ovim pljuskom divljeg brutaliteta koji se na njega sruči iz plavog neba, a da se ono nije ni najmanje brinulo za to koga će pogoditi ova padavina, i tako u paramparčad razbi njegova verovanja, njegovu siliku sveta, njegovo uverenje da svako mora da ga kao kakav prirodnji zakon čvrsto voli više od samog sebe.“

Iza ove životne faze dolazi etičko-altruistička, socijalna etapa, čija se aktivna strana razvija u Egiptu: Jozej postaje hranilac, skupljač hrane i osigurač ishrane miliona ljudi. Ali baš Josif uspeh u Egiptu, njegovu blistava karijera na faraonskom dvoru pokazuje svoje dvo-gubo lice ironično uskladeno. S jedne strane, to je apsolutna nadmoć reči i duha, važenje i premoć ljudske reči plasirane, doduše, sa punom psihološkom egzaktnošću, ali utopijski bačene preko svih pregrada i kastinskih degradacija čoveka: duh kao oslobadajuća inspiracija triumfuje nad svim realnim socijalnim faktorima ograničenja i uskogrude zatvorenosti jedne kastinske hijerarhije – prava utopijska vera u neiscrpni i negusivi duh uzajamne ljudske simpatije koji se otima svim ograničenjima i premoćuje razliku između najnižeg i najvišeg u državi. Ali, s druge strane, kao ironična protivteža utopijskoj potestnosti duha, dolazi jedna realna i neminovna korektura. Man nesumnjivo oseća potrebu da svemoć duhovnog afiniteta učini realno-istorijski mogućim, da stvari društveno-realan prostor za njegovo ispoljavanje, da utopijski zalet duha kome se i sam podao ograniči samo ironijom. Zato tajna Josifovog uspeha mora da dobije svoje realno društveno objašnje: ona izvire i neprekidno se pothranjuje onom kolektivnom psihozom isčekivanja promene i preokreta, psihozom koja zahvata sve glave, od bednog roba do oživotvoreneg boga-faraona. Neodoljivost Josifove krasnorečivosti ima svoj egzaktan oslonac u onom plodnom i životvornom, pronalazačkom i domišljatom aktivitetu koji on razvija i organizuje oko sebe, čime se pokazuje kao ona očekivana, mitski prijelekivana i maglovito naslučivana, bogovima predodređe-

Mi možemo da se zapitamo: kakav dublji smisao ili objašnje nje ima to mitsko kruženje i ponavljanje jedne radnje, jednog postupka, to zgrušavanje u prao brač koji mora da se ponovo rekreira iz perspektive potomaka? Čime je uslovljena ta težnja za sličnošću i identifikovanjem sa pravotičkim uzorom?

Jedan od odgovora posredno je dao sam pisac: mitsko prati-pada dobu i sredinu u kojima vreme mnogo sporije teče, u kojima se teško i sporo menjaju opšti profil odnosa, gde su prilike stotečne istovetne, i gde su, u sledećem opštih uslova, stalno na dnevnom redu isti problemi: razmireće između braće oko očeve naklonosti, borba za očev blagoslov prvorodenome, prevaru, skrnavljenja, bekstva u tudinu, padovi i trijumfalni povrati. Isti društveni odnosi radeju iste, ponavljane situacije, odnose i motive, te u tom dugotrajnom procesu dešavanja pod istovetnim uslovima dolazi do postepene kristalizacije, izlučivanja modela, putujući za jedan dogadjaj ili postupak. Međutim, ovaj problem mitskog kruženja i ponavljanja može da se sagleda i iz aspekta psihologije: ta potreba za ponavljanjem jedne pradavne, odigrane životne drame izvire iz vitalne težnje za osiguranjem sopstvenog udesa, sopstvenog poduhvata. Ako po-

tomak mitskog junaka ponovi u svom poduhvatu tipske linije pradavno izvršenog poduhvata koji se uspešno završio, onda postoji maksimalna verovatnoća, čak i potpuna izvesnost da će isti tok stvari neminovno dovesti do novog, ponovljenog triumfa. Time i sam potomak neminovno sebe ugrađuje u strukturu mita. Mistska shema ponavljanja, koja se služi mehanizmom imitativne magije, ima osvećeni uzor u svakodnevnom i stoljetnom posmatranju prirode, njenih kružnih tokova. Sve se u prirodi dešava sa zakonomernošću sfernog kruženja čiji neizmenljivi tok ponavljanja nije teško uočiti i primeniti na sopstveno životno iskustvo i životne situacije. Ta zakonomernošću kruženja i ponavljanja, uočena u prirodi, postaje garantija za uspeh ličnog poduhvata koji se kreće stazama utvremenih putokazima predačkog uzora. Prazur, tip, ideal, mit postaje vitalna psihološka potpora u ponašanju i postupcima pojedinaca.

Ali već ovde se pokazuje karakterističnost Manovog odnosa prema mitskom, ona blaga ili egzaktna ljudska ironija koja svuda otkriva nezadržljivost progresa. Makoliko mitski junak težio da se identificuje sa pravim obrazcem, on uvek uno si u shemu ponavljanja jedan novi moment iz svoje sadašnjice, on je neprimerno menjao i prevazilazi i tako sam gradi novi model mita u trenutku kad jedino teži da ponovi pramitski uzor. I sam život glavnoga junaka Josifa nije pošteden ironiju. On je etički i psihološki podjelen na dve životne etape. Prva je narcisoidno-egoistička, u kojoj se naivno ispoljava njegova samozajubljenost i ljubavna igra sa samim kosmosom, ali koja se brutalno završava na dnu bunara u koji ga bacaju braća oslobadajući ga iluzije:

„On posnu bez svesti, sa glavom uvučenom u rame, rašrenim laktovima, pod ovim pljuskom divljeg brutaliteta koji se na njega sruči iz plavog neba, a da se ono nije ni najmanje brinulo za to koga će pogoditi ova padavina, i tako u paramparčad razbi njegova verovanja, njegovu siliku sveta, njegovo uverenje da svako mora da ga kao kakav prirodnji zakon čvrsto voli više od samog sebe.“

Iza ove životne faze dolazi etičko-altruistička, socijalna etapa, čija se aktivna strana razvija u Egiptu: Jozej postaje hranilac, skupljač hrane i osigurač ishrane miliona ljudi. Ali baš Josif uspeh u Egiptu, njegovu blistava karijera na faraonskom dvoru pokazuje svoje dvo-gubo lice ironično uskladeno. S jedne strane, to je apsolutna nadmoć reči i duha, važenje i premoć ljudske reči plasirane, doduše, sa punom psihološkom egzaktnošću, ali utopijski bačene preko svih pregrada i kastinskih degradacija čoveka: duh kao oslobadajuća inspiracija triumfuje nad svim realnim socijalnim faktorima ograničenja i uskogrude zatvorenosti jedne kastinske hijerarhije – prava utopijska vera u neiscrpni i negusivi duh uzajamne ljudske simpatije koji se otima svim ograničenjima i premoćuje razliku između najnižeg i najvišeg u državi. Ali, s druge strane, kao ironična protivteža utopijskoj potestnosti duha, dolazi jedna realna i neminovna korektura. Man nesumnjivo oseća potrebu da svemoć duhovnog afiniteta učini realno-istorijski mogućim, da stvari društveno-realan prostor za njegovo ispoljavanje, da utopijski zalet duha kome se i sam podao ograniči samo ironijom. Zato tajna Josifovog uspeha mora da dobije svoje realno društveno objašnje: ona izvire i neprekidno se pothranjuje onom kolektivnom psihozom isčekivanja promene i preokreta, psihozom koja zahvata sve glave, od bednog roba do oživotvoreneg boga-faraona. Neodoljivost Josifove krasnorečivosti ima svoj egzaktan oslonac u onom plodnom i životvornom, pronalazačkom i domišljatom aktivitetu koji on razvija i organizuje oko sebe, čime se pokazuje kao ona očekivana, mitski prijelekivana i maglovito naslučivana, bogovima predodređe-

PUBLICISTIKA, SOCIOLOGIJA ILI KNJIŽEVNOST?

(Svetlana Lukić: „Neko vreme“, „Matica srpska“, Novi Sad, 1961)

Za razliku od mnogih naših mladih pisaca koji više od sadržaja vole formu, Svetlana Lukić je pretežno orijentisan prema surstini, motivu, ideji književnog dela. On hoće da bude u neposrednoj blizini života kao njegov oster poštovatelj, ocenjivač i hroničar. Želeći da ukine razdaljinu između sebe i stvarnosti, približava joj se u tolikoj meri da mi u Lukićevim tekstovima vidimo skoro fizički prisutnu. Da li je u pitanju stvaralačka nemoć ili pak dosledno sprovođenje izvesnih shvatanja o svrsi književnosti? Na ovo pitanje teško je odlučno i jasno odgovoriti, pošto Lukić pruža mogućnosti da verujemo i u jedno i u drugo.

Odos jedinke i društva glavna je Lukićeva preokupacija. Na koji način intelektualac doživljava društveno kretanje, kako se u njegovom unutrašnjem svetu od razvijanju istorijski preobražaj? Intimna kolebanja, sumnja, zanos, beskrajne i podrobne analize sreću se svakog časa na stranicama knjige „Neko vreme“. Stročavanje jedne razvijene, misaone ličnosti sa okolnim svetom ispituje se na nekoliko planova, ali je sociološki plan, svakako, najočiglednije naglašen. Dok su danas neki prozatori skloni da sočajni faktori sasvim zanemare da ljudsko biće potpuno izoluju od objektivnih zbivanja, Svetlana Lukić gotovo sve pojave objašnjava sociološki, pretendujući pri tom da ovom vrstom interpretacije protumači i mnoge pojave koje se na taj način ne mogu tu

(Odlomci iz eseja)

Zoran GLUŠČEVIĆ

Zvuk i svetlost

(Božidar Šujica: „Prestupne noći“, „Nolit“, Beograd, 1961)

Ne samo »čeće od mastila! Površan čitalac ili prvo, ovlašćeno čitanje lirike Božidara Šujice otkriće gotovo isključivo – kako ga je sam pesnik nazvao – »čeće od mastila: poeziju izveštenu, verbalističku, koja je više plod lektire i literature nego autentičnog doživljaja i iskustva. Iako neču tvrditi da u zbirici pesama Božidara Šujice »Prestupne noći« nema toga stihotvorčkog nanosa, lirske otpadaka, »čeće od mastila« ipak nije glavni a nešavni ukras ove zbirke, niti je bitna osobnost ovog mlađačkog, raspevanog lirizma. Kao što u njoj ima ne malo broj drugih slabosti, tako isto poezija B. Šujice sadrži izvesne odlike koje ne bi trebalo prenебрегнути. Pustimo, prema tome, »čeće od mastila« neka trune daleko odavde, u vlažnom mraku akademskih mastionica!

Ovde vladaju zvuk i svetlost. Lirika Božidara Šujice sva je u zaletu i naponu, u blagom, svetlim zanosu, u mahajući krilima. A ono što je čini naročito simpatičnom to je, pored ostalog, njeno nepoticanje trenutno aktuelnom i vladajućem poetskom stilu, manirizmu, u kome izvesne subjektivne pomerene i dezentirane i dezorientacije, nedarovite, hoće da se nametnu kao poetsko-filosofski simboli i tobožni intelektualni stavovi. Šujica, međutim, ne spekulise tom prvidom i banalnom metafizikom. Njegova poezija niču u carstvu svetlosti i zvukova; nije to ni carstvo apsolute bezbrinosti i nemara, niti, razume se, izmišljeno carstvo mraka: pesnik je izišao pred lice života bez unapred pripremljene propovedi, pripravljan da ga doživi onako kako mu se taj život, taj svet u prvom susretu bude ukazao. Ponekad stvarnost podvrgava pesniku sebi, a ponekad se opet on stavlja ispred, iznad nje. Ko je jači?

Pobednik bi trebalo da bude pesma. Pesma je ona oslobođena snaga koja nadjačava, nadživljuje i vreme u čijem kruhu je nikla i pesnika koji ju je stvorio. Tako i pesma Božidara Šujice poseduje svest o samoj sebi, i to ne kao filosofskoj konstrukciji, već kao »zavješćnom tajanstvu«, potkriću noći, putu ka »biljnosti čula«, dakle kao prirodosnom fenomenu, kao nečemu što se nalazi na dohvatu ruke i treba ga samo malo odsanjati i što jednostavne pretočiti u reči. »Stub pesme« je karakteristična proklamacija Božidara Šujice o vlastitoj pesmi:

„Ostani vreme i pobednik o pesmo na svim Oprani kamen zaborava lozinka bola presto Sunčevog izlastka kocka krv u zeleni dim Nož pretvoren u eft što će u bezmerju mesto Peska da bude vreme i pobednik nad svim“

To je jedan od retkih trenutaka kad se Šujica izražava određeno i eksplisitno. Inače: »Zemlja je samo san, a čovek semenkac, njezina je definicija koja donekle razjašnjava ovo lebdjenje i lepršavost ovog lirizma. Preplayljen je svetlošću, sunčem i začaranošću pred sjajem, pred pomaram sveta, dodirnut lakin ne spokojim i bolom: »A bol moj je svuda u vidu svetlosti, »sunca je moja raskošna nesreća. U toj beskrajnoj svetlosti rada se zvuk – optica... ona iz čula sluka«, otkriva se put »što u sluhi nemoguće veže korenje. Time je Šujica uneškliko objasnio (mada ne i opravdao!) onaj deo svojih pesama u kome je raspevanost i pevanje, lako, klijktavo redovanje stihova i strofa samo sebi svrha, tek prividno organizovano u celinu, a u stvari bez podteksta i smislane sinteze. Ako hoće da bude pobednik, pesma mora prvo da pobedi, da nad-

vlađa samu sebe, svoju oskudnost ili raskalost. Šujica je pak dozvoljava da teku, da se množe stihovi – »lepe laži pune čari i jednostavnosti – koji svoju svrhu, svoj smisao dostižu često samo time što u sluhu vezuju nemoguće korenje, san i uzaludnost, prestupne noći i sajam sunca sa nekom hladnom, čudesnom Aljaskom, kao i druge nestvarne čarolije koje izgledaju dovoljne da ispunje i oživovore pesmu.

A da raspevanost Božidara Šujice i njegova veština građenja stihova imaju katkad izvornu, plemenitu poetsku suštinu pokazuju neke strofe u pesmi „Nega“:

„Gde da te nađem u kojim crnim stvarima
U kojim morima u kojim svetlima
Kako da te tražim a ponosi petlja
Jutrom ševana predvečerjem požarima?
O niko neće doći samo kiše doći će
I mesto tebe crni eft noći noći“

One što tu pleni, što osvaja to je pitoma, mirna disovska nostalgija, probuđena i oživljena zvonkim rimama, daktilima. Ali taj intenzitet Šujice nije uspeo da održi do kraja. A onda se u pesmi „Jutro u barama gružanskim“ zvuk i svetlost javljaju još jednom u treperavoj jutarnjoj melodiji:

„Ljubav je moja sve što se jutros probudilo
O jutro izrasi pristore iz krvi iz njiva
U kom neka mirisna zvezda pliva pliva
Ako je a jeste otkriće to što se u snu nudilo
Ljubav je moja sve što se jutros probudilo“

Tu kantilenu, tu raspevanost izazvala je osnovna zamisao pesme, zamisao koja je, iako nevelika, bila ipak dovoljna da je održi, da je potpomogne u osamostaljivanju, u trajanju. Ali Šujica je suviše često davao maha svojoj raspevanosti, ne brinući se hoće li ona ostaviti kakvog traga ili će se naprsto rasplinuti i rečima-zvucima. Svoju raspevanost takođe je pojavljivao i naglašavao mehanički, verbalno – neumornom upotrebo kitnjaste, dekorativne reči „muzika“. Ta se reč u svom zbiru ponavlja dvadesetak puta, stvarajući time ne retko od ove prirodne, spontane muzikalnosti – veštacku, nametljivu, pseudoartističku.

Razume se da je ova opsenjenost zvukom, ovo pevanje radi pevanja doprinelo da mnoge pesme u zbirci „Prestupne noći“ postanu gipske, elastične verbalne crte: zapisu se i raspliću, ili ne raspliću, okreće se, cvrkuće, zvone – i to je sve. Ako nisu celomudrene, što im je dragocena osobina, ako su bezazlene ili pak prestupne, pomalo razudane, što je njihova čar, one su i poetične, što nije uvek njihova prednost. Poneka originalna slika i metafora, poneka obesna, razigrana nadrealistička konstrukcija praćena je izandalim poetizacijama i pseudodirlskim frazama ove vrste: „zlatno brdo očaja“, „zlato bolak, beli sopran“ itd. Kakve su sve lirske nezgrapnosti ispisane u kontekstu sa rečju muzika bolje da i ne citiram. Ali ono što se nekim uvaženim piscima i pesnicima ne može opro

STUDIJE

na nižoj skali

(Henri Džejmz: »Braković, Svjetlost«, Sarajevo, 1960)

Kada govorimo o prozi Henrija Džejmza, naročito o njegovim pričama, podrazumevajući sve njegove kraće, kvantitativno i kvalitativno iznjansirane tekstove, nameće nam se jedno, u ovom trenutku možda korisno poredjenje. Bez pretenzija da bilo čemu poričemo vrednost kada je nedvosmislena, a još manje da se nešto glorifikuje, kao činjenicu konstatujemo da je moderni prozni (a i poetski) postupak, takođe moderna forma, proizšao iz niza literarnih, istorijskih i psiholoških razloga, uglavnom kao unutrašnja potreba da se izrazi jedno moderno osećanje života, a nekad isključivo kao bunt protiv konvencionalnog razvijanja fabule i karaktera, doneo sobom i pred kritičara postavio dilemu koju ni danas nije uvek moguće načiniti odgovornetu. Da li je reč o kvalitetnom tekstu, nesumnjivim literarnim vrednostima ili o fiksifikatu? Da li je u pitanju forma imantanju umetničkom delu ili naivulgarnije opsenarstvo moderne forme?

Prozni tekstovi Henrija Džejmza, a naročito one o kojima je ovde reč (sa malim izuzetkom) uviđač čitaoca u klopu sasvim druge vrste: navode na preterano brzo i nemarno konstatovanje bezbojnosti i konvencionalnosti u skoro svim aspektima. Nedostatak — da tako kažemo — eksplicitnog i neposrednog deklarisanja nekakve filozofije života ili koncencije literature, predstavljanje velikim temama traganje za posebnim psihološkim problemima, za slučajnim situacijama i sunitlim razlozima koji uslovjavaju čovekova uspon ili pad, pravo ili pogrešno usmeravanje, obični sadržaji izloženi nenametljivom naracijom koja ne pozovestava bilo šta izuzetno (Džejmz se, štaviše, čuva da lako ne otkrije bit u veličini svoje umetnosti), naveli su među mnogima i nesumnjive literarne značje H. Dž. Velsa, S. Moma i A. Žida da Džejmz pripisu površnost, nezanimljivost, formalizam jedne umetnosti bez sadržaja. Trebalo je da prođe mnogo godina da njegova literarna zaostavština, domedvana predmet divljenja malobrojnih literarnih sladočinaca — što na izvestan način nije mali uspeh — bude podvremena preispitivanju i revalorizaciji.

Kratak prozni oblik Džejmza je voleo jer mu je pružao mogućnost za postizanje dramskog intenziteta čuvanjem jedinstva, s jedne strane, koncentracije na razvojnu liniju jednog zapleta, mali broj likova i onih delova njihovog života u direktnoj vezi sa datom situacijom i, s druge strane, crstine, ekonomičnosti strukture. Verujući da pripovedača prvenstveno treba da zanimaju ljudske emocije, različita psihološka stanja, sviđaju studijama ni nižoj skali davao je poentu ne u nekoj čistoj groteskoj slici, čudnovatom spolu, deskripciji uspeha ili pačenja, već u iskustvu nekog lika, aktera u kompletnoj situaciji, emotivnog i intelektualnog medijuma izloženog svim njem obrtima, čijim posredstvom čitalac saznaće ono što treba da zna, da je to sve pre nego piševo mišljenje. Džejmz je insistirao na umetnikovoj slobodi u izboru aspekta gledanja, a držeći se mišljenja da je umetničko delo voće jedne individualnosti i umetnikov identitet dovoljna garantija za njegovu izuzetnost nije se plašio da često obrađuje isti predmet. Otud, sve priče ove zbirke, a u krajnjoj konsekvenci, nisu varijacije na istu temu, imajući za motiv varijacije jednog istog fenomena. Bilo da je reč o grotesko-tragičnom iskuštu Karoline Spenser (»Cetiri susretata«) i posledicama njenog putovanja u Evropu (što je, samo po sebi, jedan vid često interpretirane teme o sudaru američke i evropske kulture, njihovom prožimanju i projektovanju moralnih i psiholoških kvaliteta Amerikanaca na običaju Evrope), Adelijom puritanstvu i dobrom amernom delovanju koje proizvodi niz neželjenih efekata (»Braković«), promašenim životima spisateljice i bračnog para Monarh (»Grevil Fejn« i »Prave osobe«) i, konačno, o samoposmatranju Džona Marčera i istraživanju Neorostivog Greha koje, kako bi Žid rekao komentarišući sentenciju »poznačaj sebe samo« proizvodi starijinu, starijinu, večiti stadijum larve, motivum ima izvor u istoj — motilji mi to ili ne — kosmičkoj

HENRI DŽEJMZ

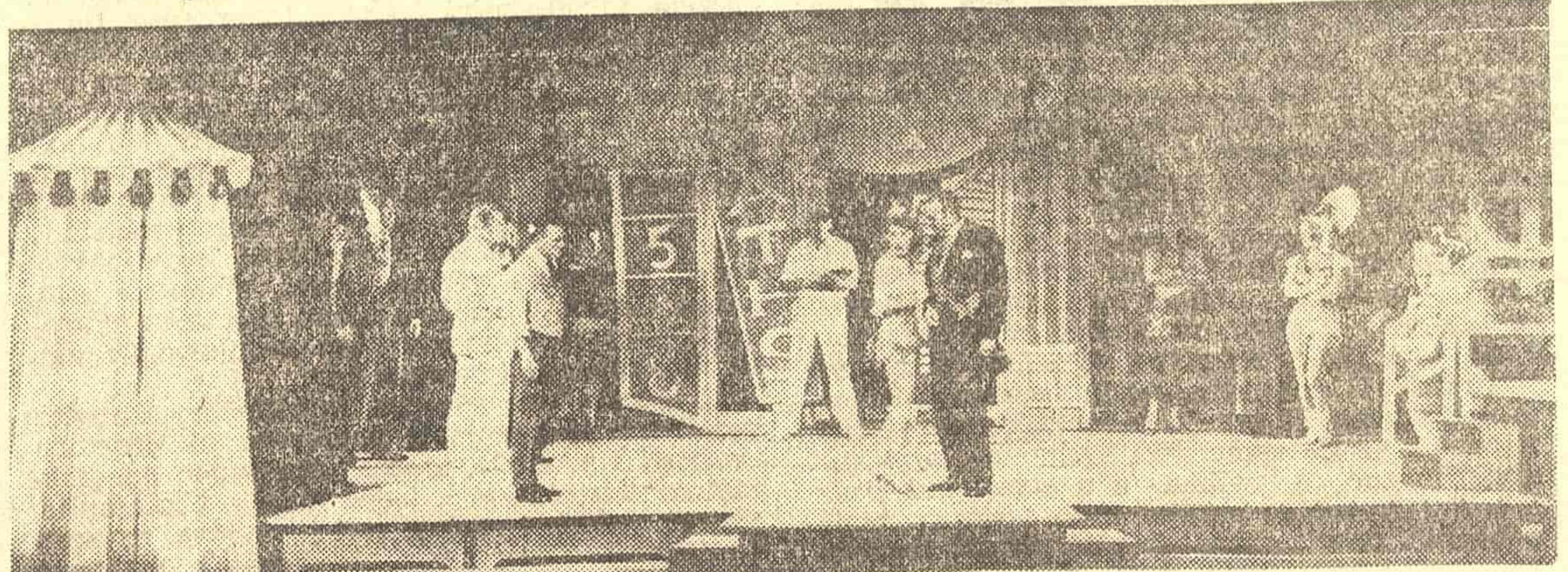
istini o čoveku, istini o njegovoj podložnosti slučaju, o nedovoljnosti svekolikih njegovih kvaliteta da toj despotskoj igri koja ga smešta u konstelaciju kojoj nije dorastao, ili koja mu ne odgovara, izbegne. (Kao što bi, po Bredelevom mišljenju, Hamlet i Otel, promenili svoja mesta uslovili sasvim drugi, po svojim prilici, mnogo srećniji tok događaja. Džejmzov mnogi juči u drugim prilikama bi se bolje snasli i afirmisali sopstvenu ličnost punom merom).

Pričajući sudbinu romansirjene Grevile Fejn koju je, uopšte, kao tragediju neuspješnog umetnika, smatrao karakterističnom tragedijom ljudskog duha i priču o »pravim osobama«, zapravo o potrebi umetnika da oda bere pravi subjekt koji mu pruža slobodu imaginativnog tretiranja, a put za njeno postizanje je dozvoliti originalnoj slici da izbliđe, upotrebiti je kao neku vrstu izvora iz koga će potiči širok i neprekidan potok refleksija. Džejmz je zašao u svoju omiljenu temu — Umetnost, koja je ubličavala i vrednovala sve što je u životu poznavao. Njenu sruštinu on je okrivao u »drami odnosu osećanja razvijenih u svesti umetnika«.

Više no i jedno delo u čitavoj ovoj zbirci prijevedaka — u kojima nalazimo indikacije docnije tako uspešno razvijenih ideja i eksperimente sa varijacijama narativne forme — »Zver u džungli« je značajno kao nalog za moderne literature. Prst u džojsu (kada Džejmz traži »malu akciju — ne glupa, mehanička samovoljna akcija, već nesto suštavljeno za predmet«, njegovo mišljenje samo što se ne poklapa sa delom konцепcije romana V. Vulf) u tom smislu je Džejmz uspeo da oslobodi naraciju svih nebitnosti i sveđe je na dramu savesti — na jedan od osnovnih fenomena ljudskog duha, dakle — da svom tekstu vrednost simbola i prvi među pisima engleskog jezika dosegne, kao što je Želeo, »atmosferu duha«.

Ovakav izbor koji, pretpostavljamo, odgovara redaktorovoj konceptiji i shvatavanju Henrija Džejmza, između ostalog izloženog, otkriva nam Džejmzovu oku piranost odnosom umetnosti i iskustva, važnoću estetičkog oponažanja u umetnosti i delovanja osećanja u stvaralačkom procesu, a i u umetničkom delu, po može nam da osetimo ono posebno »jedinstvo karaktera i tona u impresijama, spojenih i harmonično obojenih«, uverava nas da je umetničko delo (dovoljavamo se da falsifikujemo tekst jer Džejmz govori o romanu) »stvar koja živi, u celini i u kontinuitetu kao bilo koji drugi organizam i srazmerno toku njegovog života otkriva se da u svakom od njegovih delova ima nešto od svakog drugog dela«, a to je, bez obzira na neiscrpnost aspekta gledanja, a držeći se mišljenja da je umetničko delo voće jedne individualnosti i umetnikov identitet dovoljna garantija za njegovu izuzetnost nije se plašio da često obrađuje isti predmet. Otud, sve priče ove zbirke, a u krajnjoj konsekvenci, nisu varijacije na istu temu, imajući za motiv varijacije jednog istog fenomena. Bilo da je reč o grotesko-tragičnom iskuštu Karoline Spenser (»Cetiri susretata«) i posledicama njenog putovanja u Evropu (što je, samo po sebi, jedan vid često interpretirane teme o sudaru američke i evropske kulture, njihovom prožimanju i projektovanju moralnih i psiholoških kvaliteta Amerikanaca na običaju Evrope), Adelijom puritanstvu i dobrom amernom delovanju koje proizvodi niz neželjenih efekata (»Braković«), promašenim životima spisateljice i bračnog para Monarh (»Grevil Fejn« i »Prave osobe«) i, konačno, o samoposmatranju Džona Marčera i istraživanju Neorostivog Greha koje, kako bi Žid rekao komentarišući sentenciju »poznačaj sebe samo« proizvodi starijinu, starijinu, večiti stadijum larve, motivum ima izvor u istoj — motilji mi to ili ne — kosmičkoj

Bogdan A. POPOVIĆ

SCENA IZ KOMADA »ZA DLAKU«

JEDNA BURNA POZORIŠNA NEDELJA

Od 19. do 26. marta beogradska publike imala je priliku da vidi šest premjera! Prvo je otvorena Malu scenu Narodnog pozorišta prikazivanjem Bektegovog Kraja partie; sledeće večeri na velikoj sceni Narodnog pozorišta izvedena je domaća drama Car David, koju je napisao i režirao Raša Plaović; da u dana docnije u Ateljeu 212 doživela je premjeru komedija Valentina Katajeva Kvadratura kruga, a samo jedan dan kasnije otočelo je gostovanje Američkog dramskog pozorišta, koje je za tri dana prikazalo Tornont Vajlderov komad Za dlaku, dramu Vilijama Gipsona Čudotvorka i Tenesi Vilijamsovu Staklenu menažeriju.

lektrualno ili emocionalno težište proizvoljno se menjalo od epizode do epizode — već prema tome do čega je autor trenutno najviše stalno — što je bitno narušavalo razvojni liniju komada ili proces sazrevanja glavne ličnosti. Odatile je proizšla i jedna dalekosežna posledica: u Caru Davidu je većina ljudskih postupaka ili situacija imala naglašeno izolovan karakter, usled čega se njihova dramatičnost ne prekidio preobražavala u nepriyatnu vrstu patetičnosti.

Ovi nedostaci drame potencijalno su glumom gotovo svih učesnika predstave. Na primer, Raša Plaović, koji je igrao cara Davida, nije nastojao da odredi neko centralno unutrašnje jezgro Davidove ličnosti, već da sa istom plastičnošću i intenzitetom očrta svaku osobinu Davidovog karaktera, što je neminovno vodilo patetičnim preterivanjima.

To, naravno, ne znači da predstava nije imala i dobrih strana. Ako u načelu prihvati ovaj stariinski postupak, gledač je mogao da uživa u lepoj ritmičkoj uslovnosti predstavi obezbiedi i dimenziju ležerne improvizacije. Uz to, reditelj Marsela Sizni kroz predstavu su odlikovale veličine elemente potencijalne akcije imajući veliku ekspanzivnu moć i ubrzavajući utisak da je intelektualna alegorija slučajno zatulata u neku zabavnu narodsku komediju. Tako se jedna forma neочекivano preobražava u nepriyatnu vrstu patetičnosti.

Vajlderovo delo prikazano je u obliku precizne veselo-mehančne pozorišne igre, u kojoj su sve teatarske uslovnosti bile pažljivo naglašene (reditelj je želio da naglašavanjem pozorišnih uslovnosti predstavi obezbiedi i dimenziju ležerne improvizacije). Uz to, reditelj Marsela Sizni kroz predstavu su odlikovale veličine elemente potencijalne akcije imajući veliku ekspanzivnu moć i ubrzavajući utisak da je intelektualna alegorija slučajno zatulata u neku zabavnu narodsku komediju. Tako se jedna forma neочекivano preobražava u nepriyatnu vrstu patetičnosti.

Veliki umetnički doživljaj pružile su nam dve izvanredne glumice. Helena Hejs, kao gospoda Antrobus, i Džun Hevik, kao Sabina, majstorski su održale ravnotežu između vragolasto-nestasnog tona, koji zahteva formu komada, i simboličnog uopštavanja, do koga je autor toliko stalno. Ako naglasimo da su ove umetnice s čudesnom lakoćom uspostavljale kontakt sa publikom i s retkom neposrednošću izražavale apstraktne autorove zahteve, pružićemo tek približnu sliku estetskog uživanja koju su nam one pružile.

CUDOTVORKA. Druge večeri američko pozorište prikazalo je Gipsonovu Čudotvorku, čija se radnja zapliće oko jedne istinite epizode iz detinjstva čuvene Amerikanke Helene Keler, koja je u ranoj mladosti izgubila vid, ali i moć govora, i koja je vratila svu život samopregornim stvaranjem njenе učiteljice Ena Saliven. Komad obuhvata period od prvog susreta učiteljice i nešrećnog deteta do časa kada mlađa žena zadobija poverenje svoje štićenice i uspeva da joj objavi prvu apstrakciju. Gipsonovom dramom dominiraju dve izrazito očrta karaktera i tanan ljudski odnos koji se među njima sporo i mučno razvija. Ova dramska priča uglavnom teče na ivici sentimentalne melodrame, ali se autor mora priznati dramaturška veština sa kojom ujedinjuje u uverljivu celinu mnogobrojne dirljive trenutke, različita uzbudjenja i prizore koji podstiču našu humanost. Gipsonov komad pripada donekle i imaginativnoj literaturi, jer se autor ne obraća nekom prethodnom gledačevom iskustvu, već zahteva od publike da se prenese u jednu sasvim nepoznatu i stravučnu situaciju, i tako suoči sa pitanjem o suštini čovekove prirode.

Reditelj Piter van Zand izbacio je pri postavljanju ovog komada skoro svaki sentimentalni ili nežniji ton u glumi. On je težio jednom uprošćenom i sve denom glumačkom izrazu, koji će sa mnogo snage i patosa preneti publici snažne emocije ili jaka dramska uzbudnjava. To je bio, svakako, najispravniji metod da se iz Gipsonove sentimentalne istorije izvuku duboko humani akcenți i publici nametnu uzne-mirujuća pitanja.

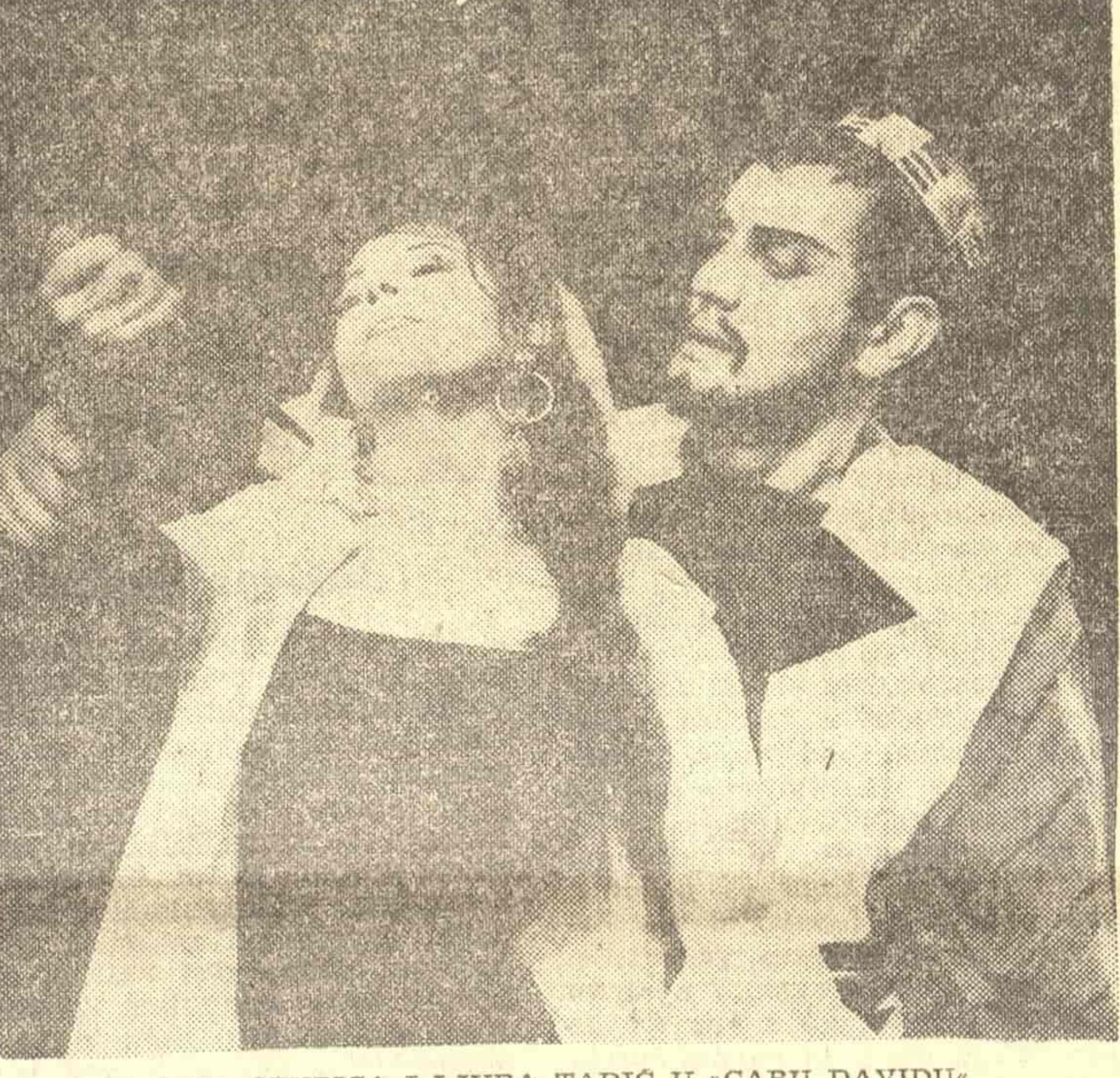
Izvrsoj glumačkoj ekipi, načijem čelu su bili Džun Hevik i Lif Erikson, imamo da zahvalimo što su Gipsonovi isčešći iz života imali punu psihološku i životnu verodostojnost.

Izdvojićemo, ipak, dve glumice: Barbaru Bari, koja je sa nekom čudnom vatrom i unutrašnjim intenzitetom tumačila lik prostosrdacne Helenine učiteljice, i malu Ronu Gejl, koja je sa maistorstvom zrelog umetnika dočarala kako se u mraku mučene detinje duše začinju trenci.

STAKLENA MENAŽERIJA. Interpretirajući Staklenu menažeriju, reditelj Džordž Kilič odlučno je prigušio romantične i sentimentalne elemente, kojima je zasićena radnja, i sav se posvetio formulisanju jednog scen-skog metoda, pomoću koga će moći da početi opravdu (kao jedan mogući doživljaj surovosti života) brodolomištvu Vilijamsovu junaka. Da bi ostvario ovu

Nastavak na 7. strani

Vladimir STAMENKOVIĆ

MIRA STUPICA I LJUBA TADIĆ U »CARU DAVIDU«

GOSTOVANJE američkog teatra

ZA DLAKU. Savremeni dramaturši slike koju Vajlder je jednostavno: Vajder izlaže kako se ljudska rasa tokom stoljeća neprestošno suočavala sa katastrofama, i kako je pobedivala prihvatajući neku bezvremenju spiritualnu ideju, koja po Vajlderovom mišljenju, stoji iznad istorije vrste ili pojedinačnog slučaja individualne. Vajlderov komad možemo shvatiti i kao dramatično razvijanje Džojsovih košmarnih i ironičnih meditacija o većitom ponavljanju ljudske istorije; Vajderova inspiracija, medutim, omogućila je da se ova neobična razmišljanja ukrsi sa efektnim oblicima scenske akcije, koji su pristupni i najsjarem krugu gledalaca (farsom i burleskom, na primer).

Sta možemo zameriti ovom Vajlderovom komadu? Na pravom mestu, odsustvo svake dublike istorijske perspektive. Pre nekoliko godina Rober Kemp je na pisao u Mondu da je u ovom delu istorija čovečanstva ispričana na diznjevski način. Iako prilično preterano, Kempovo mišljenje sugerira tačnu ocenu Vajderove filozofije istorije. U stvari, u Vajlderovom komadu istorijska perspektiva zamjenjena je nekom blagonaklonom nežnošću i beskrajnom sentimentalnošću prema malom građaninu, koja Vajder, izgleda, smatra jednim stabilnim faktorom u isto-

opštem. Sama ideja koju Vajlder dokazuje prilično je jednostavna: Vajder izlaže kako se ljudska rasa tokom stoljeća neprestošno suočavala sa katastrofama, i kako je pobedivala prihvatajući neku bezvremenju spiritualnu ideju, koja po Vajlderovom mišljenju, stoji iznad istorije vrste ili pojedinačnog slučaja individualne. Vajlderov komad možemo shvatiti i kao dramatično razvijanje Džojsovih košmarnih i ironičnih meditacija o većitom ponavljanju ljudske istorije; Vajderova inspiracija, medutim, omogućila je da se ova neobična razmišljanja ukrsi sa efektnim oblicima scenske akcije, koji su pristupni i najsjarem krugu gledalaca (farsom i burleskom, na primer).

Sta možemo zameriti ovom Vajlderovom komadu? Na pravom mestu, odsustvo svake dublike istorijske perspektive. Pre nekoliko godina Rober Kemp je na pisao u Mondu da je u ovom delu istorija čovečanstva ispričana na diznjevski način. Iako prilično preterano, Kempovo mišljenje sugerira tačnu ocenu Vajderove filozofije istorije. U stvari, u Vajlderovom komadu istorijska perspektiva zamjenjena je nekom blagonaklonom nežnošću i beskrajnom sentimentalnošću prema malom građaninu, koja Vajder, izgleda, smatra jednim stabilnim faktorom u isto-

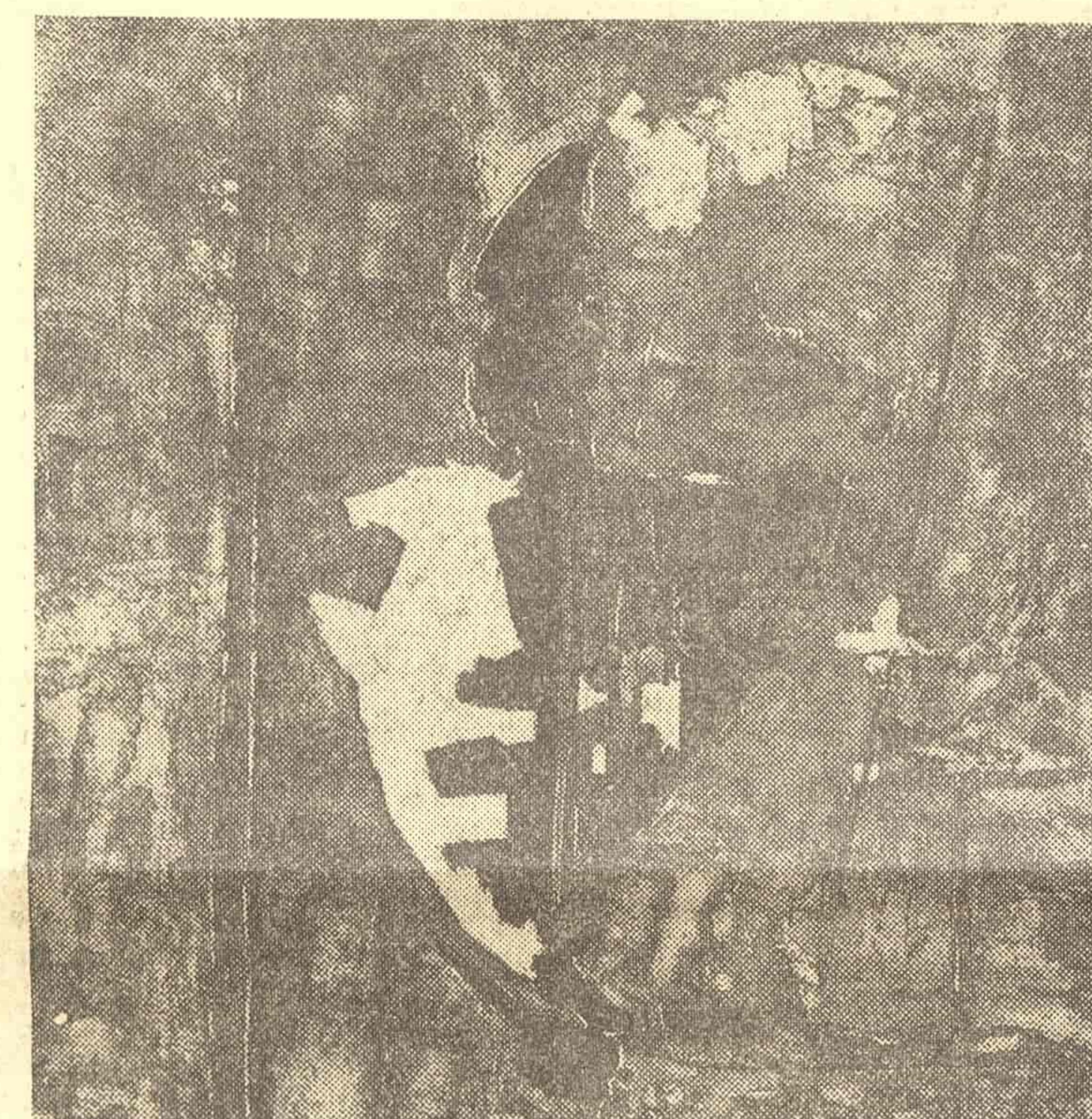
KNJIŽEVNE NOVINE

DVE RAZLIČITE OSOBENOSTI KNJIŽEVNOSTI I MUZIKE

Sve grane umetnosti (književnost, muzika, slikarstvo, vajarstvo, arhitektura, pozorište, film i ples) imaju svojih zajedničkih teorijskih problema, kako iz estetskog, tako i iz psihološkog aspekta na specifične osobnosti umetničkih slika iz kojih je sva ka od njih sazdana, no književnost i muzika imaju po jednu karakterističnu osobnost, svaka priroda umetničkih slika obeju ovih umetnosti izdvaja iz reda svih ostalih a obeležava i duboku različitost između samih tih dve umetničke grane među sobom.

Za konkretnе umetničke slike književne umetnosti (za njezinu metafore, metonimije i sve druge stilске figure, za njezinu lapidarnu ili opširne prozne deskripcije — koje, u krajnjoj liniji, takođe nisu ništa drugo do široko razvijene i razgranate stilске figure) istaći čemo osobnost koja se mnogima lako može prćiiti kao da je tako jednostavna i prosta, da se upravo sama po sebi razume, no koja tek pred komparativno-metodskim aspektom teoretičara dobića značaj karakteristike kojom se književnost odvaja od svih ostalih sedam umetničkih grana. Ta osobnost odnosi se na prvi, početni stupanj svesnog asimilovanja književnih umetničkih slika. U svim ostalim umetničkim jezicima primarna faza u procesu estetskog doživljaja jeste čulni opažaj, vizuelni ili auditivni opažaj: slikarsko, vajarstvo i arhitektonsko umetničko delo se okom opaža, vidi; muzičko umetničko delo se uhom opaža, čuje; pozorišno, filmsko i plesno umetničko delo se opaža i okom i uhom, ono se gleda i sluša. Prijem umetničke slike književnog umetničkog dela otpočinje, doduše, takođe čitanjem (dakle, gledanjem umetničkog teksta) ili slušanjem umetničkog teksta (koji nam, slepima ili bolesnima — pa da se ne bismo zamarali — neko drugi čita), no čitajući mi opažamo samo slova (štampana ili pisana), a to vizuelno opažanje nije neposredni odnos prema metafori ili proznoj deskripciji, dok slušajući nekog ko nam čita književno delo (osim, naravno, u slučaju kada je samo to čitanje — umetničko čitanje, glumačko recitovanje, umetnički stilizovana deklamacija), mi imamo auditivne opažaje koji nam prenose i dostavljaju samo sliku nečijeg glasa a nikako ne i umetničku sliku poetskog ili prozognog književnog teksta. U oba jedino moguća slučaja asimilovanja književnog umetničkog dela opažaji (vizuelni i auditivni) samo su izazivači predstava, dakle, izazivači reprodukcijai ranije doživljenih opažaja, no još više su ti neposredni oseti (opažaji) štampanih ili izgovorenih reči i rečenica izazivači slike mašte u svesti čitaoca ili slušaoca književnog teksta. Gledalač slike, karskog ili vajarskog dela samim čulnim aktom gledanja opaža konkretnu umetničku sliku (u estetičkom smislu tog termina); kada se pak radi o prijemu verbalnih, to jest književnih umetničkih slika, gledalač slova na hartiji, odnosno slušalač, neutralno i monotonu, možda i promuklim kataralnim glasom izgovoranih nečijih reči (osim, ponavljaju, u slučaju kada je baš samo to čitanje glumačko-recitaciona, umetnička akcija) neposredno ne doživljava umetničku sliku i njen poetski smisao. Tek zamisljena predstava, pokrenuta čulnim opažanjem slova ili nečijeg glasa, tek unutarnja konsumtova slika mašte (slika sećanja u slobodnoj preradi), izazvana čulnim opažajima čitaoca ili slušaoca, prvi je doticaj sa konkretnom umetničkom slikama muzike; neposredno čulno opažanje najdivljih poetskih metafora ili najbriljantnijih proznih sadržaja književne umetnosti narpisto ne postoji. Tek složenim i tananim putevima asocijacijom predstavā, sliku fantazije i pojmove u svesti konsumenta književnog dela začinje se i otpočinje njegov unutarnji svesni odnos prema umetničkom sadržaju i smislu reči, sazdanih iz slova ili glasova.

Ovo doista suhoporno prikazivanje jednog psihičkog procesa koji odnosi, čim se na njega obrati pažnja (iz bilo čije sponstvene istraživačke inicijative, ili pod podstrekačkim dejstvom sa

RIKO DEBENJAK: KONJANIK

ili prozogn) umetničkog teksta očima »dodiruje« samo slova na hartiji: umetnik-stvaralač pristupa njegovoj svesti grafičkim znacima, vidu dostupnim materijalima koji se malo razlikuju (ili se čak ni malo ne razlikuju) od sudskog akta, novinskog oglasa ili reklame, objave na uličnoj banderi, pa je na konsumtovoj mašti i inteligenciji prvi zadatak da sam u svojoj svesti kreira predstavu sugerirane mu ili tek indicirane umetničke slike, od koje će dalje, kao od svoje sopstvene predstave ili slike fantazije, ići ka uopštavanju, sve do unutarnjeg doživljaja simbola.

Ako smo kod književnih umetničkih slika istakli činjenicu da su jedine koje, kao umetničke slike, ne doživljavaju neposredno čulnim opažanjem, kod muzičke umetnosti obratićemo pažnju na činjenicu, da su njene konkretnu umetničku slike jedine koje, kao specifično tonske formacije primarno preko posrednika, izvođača (svirača i pevača), u slučajevima horske ili orkestarske muzike — uz znatnu, zapravo vodeću posredničku funkciju horovođe, dirigenta. Neko će reći, znam već: a pozorišna, filmska, baletska umetnost! Zar tu ne posreduje, takođe, između stvaraoca zamislji i »potrošača« — izvođač (glumac, reditelj, scenograf, snimatelj, koreograf, plesač)? — Razume se, posreduje; no, pozorišni tekst i filmski scenario mogu se i čitati, pa onda za proizvode tih dveju umetničkih grana važi osobnost književne umetnosti, a biće plesne umetnosti upravo se sastoji (i ispoljava) u plesanju, pa je ta specifična aktivnost ne posrednička, već generativna za samu umetnost plesa kao takvu. Koreografi (preciznije: što je reći — koreautor — kakvi su bili Rudolf Laban, sa svojim izumom plesne »partiture«, kinogramom i njegov daleki prethodnik iz 16. veka Toano Arbo, sa svojom »Orkesografijom«) donose, zaista, svoje plesne invencije pre primene i plesne realizacije, ali sve zamisljeno — pa i zapisano — u ovoj umetnosti proverava se u samoj realizaciji, tako da

lačke legendarnosti u njima) jedan Toskanini, ili Furtwangler, ili Gustav Mahler, ili Artur Nikšić slušali su i čuli sve — očima. Međutim, auditivna slika tonskih kompleksa u predstavama (reprodukovanim opažajima) i najiskusnijih poznavalača određenih konkretnih partitura, već po opštjoj zakonitosti psihologije čulnih oseta i slika mašte, ne sumnjavio da zaostaje u životi za neposrednim, realnim čulnim opažanjem slaha, pa zato, imajući u vidu da muzika nikada nije bila u društvenoj praksi namenjena isključivo muzičarima (ukoliko to možda nije slučaj danas, sa nekim tipovima muzičko-jezičkih izražajnih obrazaca), estetski koliko i etički visoku i značajnu društvenu funkciju muzičke umetnosti praktično ne treba tražiti na planu izuzetaka već u oblasti što je moguće šire emocionalne pristupčnosti i intuitivne razumljivosti ove umetnosti.

Na planu te široke (i praktično normalne) muzičke prakse slušalač muzike ne može upoznati do svih detalja zamisljenih i zapisanu tonsku viziju kompozitora drugačije od preko odsvirane ili otpevane partiture, a za realizaciju horske i orkestarske muzike od osobitog je značaja funkcija dirigenta, ličnosti muzičara na koju pada sav zadatak studije, interpretatorske zamislji i jakog uticaja na realizatorsku aktivnost vokalnog ili instrumentalnog kolektiva izvođača. U stvari, ni studija izvođenja kamernog muzičkog dela, gde vidljivog dirigenta nemam, ne protiče bez ujamčnog sporazumevanja i dogovaranja nekolicine u tako rešenju strukturama na jezicima svih ostalih grana umetnosti, mi prema muzičkoj umetnosti stojimo pod znatnim uticajem izvođača i tumača na njenu sudbinu, čak i pred sluhom i sveštu ljudi sa najutančanjim muzičkim ukusom. Zavisnost od posrednika specifični je fatum muzičke umetnosti.

ČEZARE PAVEZE

DOCI CE SMRT I IMACE
TVOJE OCI

Crvena zemlja, crna zemlja
ti dolaziš s mora
izgorela od zelenog sunca
gde su reči
drevne i kravato teške
a geranj medu kamenjem —
ne znaš koliko donosiš
s mora reči i umor
ti bogata kao uspomena
kao ogolelo polje
ti sirova i mila
reč, drevna krvlju
koje su oči gledale:
mlada, kao plod,
koji je uspomena i godišnje doba —
tvój dah se odmara
pod avgustovskim nebom,
bez čuda, sigurna,
kao zemlja, mračna,
masline tvog pogleda
zaslađuju more
i ti živiš i živiš
kao zemlja, muljača,
godišnjih doba i snova
koja se na mesecu otkriva
prastara, kao
ruke tvoje majke,
poslednji bazen od mangala.

Ti si kao zemlja
o kojoj nikada niko nije ništa rek'.

Ti očekuješ samo
jednu reč jedinu,
koja će niknuti i odozdo iz dna
kao plod na grani.

Postoji jedan veter koji će te stići.
A mrteve i suve stvari
zaokupljuju te i odlaze u veter.
Skamenjena i stara reč.
Ti drhtiš preko leta.

I ti si brežuljak
kameni put
i igra trški
i poznavaj vinograd
koji noću čuti.
Ti ne stvaraš reči.

Postoji jedna zemlja koja čuti
a to nije tvoga zemlja.
Postoji neka tišina koja traje
po bregovima i na biljkama.
Postoje vode i polja.

Zatvorena si tišina
koja večno traješ,
usta si
i mračne oči. Vinograd si.

To je obična zemlja koja čeka
i čuti bez reči
Froši su dani
pod vrelim nebom.
Ti si se igrao oblaci ma
to je opaka zemlja —

Cezare Paveze (Cesare Pavese) — pesnik, pripovedač, romansijer, eseista. Rodio se 9. septembra 1898. u San Stefano Belbo gde je njegov otac, članovnik suda u Torinu, imao malo imanje. Studirao u Torinu, doktorirao književnost 1930. g. sa tezom o Volitu Vitmanu. 1930. počeo da saraduje u časopisu »La Cultura« objavljivajući eseje o američkoj književnosti. U ovim godinama počinje njegova delatnost prevodica američkih i engleskih pisaca. Zbog antifašističkog držanja uhapšen 1935. i konfiniiran u Brankaleone Kalabro, odakle se vratio u martu 1936. Jedan od glavnih animatora i urednika izdavačke kuće Einaudi, gde je 1941. god. objavio svoj prvi roman. Prva zbirka njegovih pesama izasha je 1936. u Firenci. Period njegovog najintenzivnijeg stvaralaštva došao je posle rata kada njegova umetnost dostiže savršenstvo stila i bogatstvo pesničkih motiva. Izvršio samoubistvo 27. avgusta 1950. god. u Torinu.

tvoje čelo to zna.
I to je sve vinograd.

Pronaći ćeš opet oblake
i tršku, i glasove,
kao mesečevu senku.

Pronaći ćeš reči
tokom svog kratkog života
a noćne igre
tokom sagorelog detinjstva

Biće dobro da se čuti.
Ti zemlja i vinograd.
Goruća tišina
upaliće polja
kao večernji plam.

Imaš lice od isklesanog kamena,
krv od tvrde zemlje.
došla si sa mora.
Sve sakupljaš i ispituješ
i odbacuješ od sebe
kao more. U scrui
imaš tišinu, imaš reči,
progutane. Mrak si.
Za tebe zora je tišina.

Ti si kao glasovi
I ti si kao glasovi
zemlje — udar
koje u bunaru
pesma plamena,
pad jedne jabuke,
spokoje reči
i mrak na pragovima.
Krik deteta — stvari
koje nikada ne prolaze.
A ti se ne menja.
Mrak si.
Podrum si zatvoren,
od udara zemlje,
gde je ušlo jednom
bosonogu detetu,
a koje nas uvek podseća.
Mrak si odaja
se uvek razmišlja,
gde se zora otkriva.

(Preveo Aleksandar S. STOJANOVIC)

LIKOVNA UMETNOST

Dve izložbe

Kragulj pripada krugu najmlađih beogradskih izlagачa, sa kojim naročito sa Brankom Miljušem, pokazuje izvesne srodnosti. Sa njegovih malih bakropisa i akvintanta očrtava se ličnost umetnika i svest njegovog interpretovanja, kao sa stranica intimnog dnevnika. Što ponekad taj dnevnik podseća na dačku beležnicu sa napomenama o renesansnom portretu i Rembrantovom lumenizmu, ne umanjuje vrednost pojedinih svežih doživljajeva. A ti se ne menja. Mrak si. Podrum si zatvoren, od udara zemlje, gde je ušlo jednom bosonogu detetu, a koje nas uvek podseća. Mrak si odaja se uvek razmišlja, gde se zora otkriva.

Kraguljev osećaj i vlasti starom graficom tehnikom bakrorezu i često mu pode za rukom da nije postigne i sasvim moderne likovne akcente. Crtež mu je mokri i nervozan, a efektna parcialna osvetljavanja često dobija finu vrednost u ritmu i odnosima tonaliteta. Kompozicija mu je dvojaka, ili centralna, ili složena, nastala od više zasebnih slika likovno povezanih ritmom ili arapskom osvetljavanju. Po duhu, Kraguljev kompozicije, svojom spontanom, podsećaju na fašističku akciju, koju uporedi s renesansnom portretu i Rembrantovom lumenizmu, ne umanjuje vrednost pojedinih svežih doživljajeva.

Kraguljev osećaj i vlasti starom graficom tehnikom bakrorezu i često mu pode za rukom da nije postigne i sasvim moderne likovne akcente. Crtež mu je mokri i nervozan, a efektna parcialna osvetljavanja često dobija finu vrednost u ritmu i odnosima tonaliteta. Kompozicija mu je dvojaka, ili centralna, ili složena, nastala od više zasebnih slika likovno povezanih ritmom ili arapskom osvetljavanju. Po duhu, Kraguljev kompozicije, svojom spontanom, podsećaju na fašističku akciju, koju uporedi s renesansnom portretu i Rembrantovom lumenizmu, ne umanjuje vrednost pojedinih svežih doživljajeva. A ti se ne menja. Mrak si. Podrum si zatvoren, od udara zemlje, gde je ušlo jednom bosonogu detetu, a koje nas uvek podseća. Mrak si odaja se uvek razmišlja, gde se zora otkriva.

Kraguljev manjim tekstrom napominje da su njegove sadašnje dводимензионалне kompozicije potekle iz razlaganja jednog njegovog rešenja za skulpturu inspirisanom poemom „Jama“. Međutim, njegova slikarska rešenja tako su zrela i definitivna u svojoj vrsti da im se takav eksprešionističko narativni povod izgubio. Ona sasvim određeno pripreduju sasvim savremenoj struci apstraktog slikarstva, izraslog iz geometrijskih oblika i neposrednog sećanja, ne na forme same, nego na neke njihove odnose u stvarnosti. Među slikarima koji u svetu neguju ovu konstruktivističku varijantu apstrakcije, svakako je Morris Eustev najmrkantniji. Kratohvilovo slikarstvo izraslo svakako iz drugačijih potreba i izvora, do dalo je apstraktnim tendencijama beogradskog slikarstva jednu novu varijantu.

Dr Katarina AMBROZIC

DOSITEJ DANAS

M. Panić - Surep

DOSITEJ GLEDAN
U PROSTORU

Ima imena čiji pomen izaziva osjećanje neke neodređene planine, pritiska na celokupnu tvoju svest, (Vuk ili Njegoš na primer); i drugih iz kojih vidiš samo konkretno delo (Branko, Laza Lazarević, Rakić). Ime Dositeja Obradovića je nešto treće; ono odmah izaziva predstavu žive ličnosti, u trajanju:

— Dečak za koga se ne hvataju ni razigrane bajke ni sumračne misterije, a radozao i proničljiv; sve bi hteo da vidi ono što je iza zavesa.

— Mladi pečalbar, kao toliki drugi s Juga što se zlopade po Zapadu; ovaj samo što teče i veže u nekakve svoje čvorove — znanje.

— Čovek koji je našao ravnoduštu, koji je proniknuo u vrednost stvari i ljudski poziv, pa sa stavom iz toga izvučenim putuje zemljama i narodima; što požnje u jednoj strani, seje u drugoj. Zadivljujuće je kako on malo razlike pravi između seoskog duha i bojarskog dvora samo ako njegova humana, prosvjetiteljska reč ima na šta pasti. I dalje, u svojoj kruni: rodoljub do lične žrtve i kosmopolita iznad svih predrasuda. On je, kao retko ko u to vreme, osetio da odanost svome narodu ne umanjuje već napis protiv oplemenjuje ljubav prema progresu čovečanstva u celiini.

Ipak je najdirljivija njegova predanost knjizji, štampanoj reči. „Crevižanac je svrbež knjigozdavanja. Oče (pisac) da štampa, bila kakve bilo, i da bi pravo znalo da će mu se u naštampanoj hartiji sir u bakalnicama zamotavati“. A on, Dositej, da bi izdao fotorastvor svih Sobranija spremam je, ako treba, i „u Kamčaku poći“. I više od toga: „Ako se ovde naskoro kakva uredba ne uvede i ako se štamparija ne namesti, s bogom moji bili dvori! Topi se moj velikolepni podrumre sa buradi napunjeni vodom. Izčešnuće od očiju moju pokraj zidova nasadene lipa! Pregoraću i prežaliti moju šarenu

Stojan Ćelić

POGLEĐ KOJI SMIRUJE
i traži upornost

Ne mogu da tvrdim da sam odao dužno poštovanje Dositeju Obradoviću pažljivim čitanjem njegovih tekovina u proteklim godinama. Međutim, sećam se da mi je prve godine okupacije došla u ruke jedna knjiga njegova dela koju sam noćima pročitavao, ostavljao i vraćao joj se u vreme na vreme. Da li sam bio zainteresovan izuzetno, ili je to samo bilo vezivanje za njega primljenog u ranom detinjstvu, ne znam. Tek svestan sam, možda zbog toga, njegove prisutnosti.

Ta prisutnost je za mene verovatno potvrđena portretima koji postoje, njegovim reprodukcijama i likom. Imam utisak da on najupečatljivije prati pogledom, da smiruje, da traži upornost. I vratim se ponekad neodređeno, jer su se mnoge stvari izmenile i pretvorile u nešto drugo, na neku njegovu blagu reč, neko naravoučenje. Razmišljam tada

Ljubiša Jovanović

I mi smo putešestvovali s njim

Dositeja, ovu neobičnu i izuzetnu ličnost, začetnika naše novije kulturne istorije, zavoleo sam voleti i ceneći svog profesora Žiku Popovića. I sam je bio svestran obrazovan i napredan narodni prosvetitelj, jedan od onih koji je čitave generacije pripremio za borbu i revoluciju.

Kroz slikovita tumačenja profesora i druga Popovića, Dositej nemirani i skitački život rasplasavao je našu dečaku maštu i mi smo „putešestvovali“ s njim, navukli i bacili mantiju, postajali učitelji sa željom da prosvetimo i učimo, išli u Smirnu, Carigrad, Rusiju, Beč, Hag, sa Istoka na Zapad, sa Zapada na Istok, pratili smo ga u njegovom nemiru i težnji da što više nauči da bi učio druge.

Kroz lutanja ovog kosmopolitne i humaniste shvatili smo kosmopolitizam i etiku, shvatili smo jugoslovenstvo i koegzistenciju, a iznad svega shvatili smo nenasitužnost za naukom ovog začetnika srpske kulture.

Više nam je govorilo i naučilo nas Dositejev prebogati život no njegovi Sovjeti zdravog razuma, više smo naučili o zemljama iz Puteštevija no na času geografije.

I kao što je sav Dositejev život bio u skladu sa njegovom prosvetiteljskom misijom po principu da je „primer najbolji učitelj“, tako je i delovanje profesora i druga Žike Popovića bilo primerno i u skladu sa njegovim životom: kad je 1941. pozvan u Užice, odmah se odazvao, aли je na putu poginuo.

DOSITEJEV NEKROLOG IGUMANU MANASTIRA HOPOVA IZ 1758. GOD.
ISPISAN NA JEDNOJ SRBULJI

Predrag Protić

UTISAK O DOSITEJU

Svaka generacija, kroz ovih stotinu godina drugog Dositejevog života, osetila je u jednom trenutku potrebu da se vrati Dositeju, da razmišlja o njemu i da tomo šta mu i koliko mu duguje, da se prema njemu odredi i ne tako retko da se s njim obraća. A potreba da se s njim obraćuna najviše kao podatak govori. Taj podatak je svedočanstvo o njegovoj večitoj mlađosti i trajnoj aktualnosti.

Mene je Dositej uvek privlačio i danas privlači, više kao ličnost nego kao pisac. On je bio svestan svih srednjih intelektualaca, u jednoj maloj i zaostaloj sredini u jednom porobljenom narodu. On je znao da intelektualac u takvoj sredini ima zadatku da ostavi svoj narod u boljem stanju nego što ga je zatekao, da život intelektualaca ne pripada samo njemu nego i drugima. Radoznao duh, prijemljiv za mnoge uticaje i pritom s dovoljno umna da oseti što se može, a što ne, prihvativi duh spreman da svaku misao i svaku ideju uzme u pretres i da se prema njoj bez predrasuda odredi. Zbog toga nije ni malo slučajno što se vezao za najnapredniju strujanju u evropskom duhu. Što smo s Dositejem, prvi put posle gubitka državne samostalnosti išli u korak sa najnaprednjim strujanjima u duhu evropskog, što su, kao retko kad pre toga i posle toga, evropske ideje dolazile do nas, sa svojih pravih izvora, bez zakašnjenja i bez mnogo posrednika i bilo, u isti mah, takve da su mogle da odgovaraju psihologiji i mentalitetu naše sredine. Dositej je umeo da našu sredinu veže za Evropu; on je umeo da kaže pravu reč, onu koju sredina treba i može da čuje.

Zato ne treba potezati stare rase, nego složiti se s tim da s njim počinju i naša moderna mi-

Prema Pavle Stefanoviću

Nastavak života Dositejeve

misli

Jedan maštoviti, bolečivi, sačnarenju skloni dečak iz Tamiškog Banata, zadivljen nestvarnim životima i čudesima svetača, morao je prevaliti jedan unutarnji, duševni, imaginarni put mentalnog preobražaja, dublji i duži od svih onih krvnih, izložnih, prašnjavačih, ravnih i strmih puteva balkanskih, maloazijskih i evropskih, kojima će ga docnije noge i diližanze nositi, da bi mnogo godina docnije, pokaluder u raskaludere, glorificator vladavine proševog apsolutizma Josifa Drugog i zatim zetiski neprijatelj carevine Austrije (po smrti ovog liberalističkog reformatora i donosioca „patenta o verskoj toleranciji“) pohitao u ustaničku Karadorđevu Srbiju, gde će Veliku školu i pravoslavnu bogosloviju osnovati, včeši Praviteljstvujućeg Sovjeta i „popečitelj Prosvješća Narodnjeg“ postati a krajem marta 1811. godine, potajno nezadovoljan zborom neispunjenoj pčrezvičajnog svrabeža knjigoidzavanja, posred svih uživanja časti i priznanja, u 69. godini života umre.

U svim godinama između proslave stogodišnjice smrti ovog zasluznog i znamenitog putnika, prosvetitelja, racionaliste i humaniste, i proslave stogodišnjice te iste njegove jedine moguće, fizičke smrti, moj jedini neposredni doticaj sa njegovim blagim, prostosrdačnim, po prirodi i radnim ravnikama učiteljskim duhom bio je preko gimnazijskih udžbenika i, naravno, Skerlićeve „Srpske književnosti u XVIII ve-

U članku **Jedan Dositejev poskriptum** (Muzeji, Beograd, II/1950, sv. 5, 201-202) Borislav Mihajlović-Mihiz je, po originalu koji se nalazi u arhivskoj zbirki Vučkova i Dositejevog muzeja u Beogradu pod signatutom VII 14-a, objavio tekst Dositejevog pisma „serbskom senatu“ od 3. decembra 1806. U uvodnim napisima, u kojima je ukratko izložio rezultate svojih istraživanja gde je ovo pismo dodata bilo štampano, B. Mihajlović je istakao da je na njega nailazio isključivo u kasnijim „izdanjima Brage Jovanovića“ (Pisma Dositeja Obradovića, Novi Sad, 1961, 29).

Odakle je, iz kojeg izvora, ovo pismo dospeo u izdanje Braće Jovanović i da li je prethodno bilo publikovano u nekom časopisu, ostalo je nepoznato; pismo je, međutim, prvi put objavljeno punih dvadeset godina pre nego što je bilo preštampano u izdanju Brage Jovanović, u belešci pod naslovom Pismo Dositeja Obradovića, medu drugim „smesica“ u Danici u broju od 25. avgusta 1863. godine (Danica, Novi Sad, IV/1863, br. 34 str. 544). Ispod pisma, u zagradama, otisnuta je sledeća informacija: „Originalno od ovoga pisma nahodi se kod g. Nikole Nikolića u Čakovu.“

Prvo izdanje ovog Dositejevog pisma, koje je promaklo svim do sadašnjim biografima našegu pisca, značano je još po nečemu. U dodatku pisma, kao nekom poskriptumu, Dositej je izveštavao članove Praviteljstvujućeg sovjeta da će zajedno sa donosnicima ovoga pisma, njegovim „radacima“ Dinkom i Mitom Florić, doći i „jedan lekar boginja“ kombe, i iz nužne opreznosti, za svaki slučaj trebalo pregledati „atestate“. B. Mihajlović, tím povodom, u pomenutom svom članku dodaje: „u izdanjima u kojima je ovo pismo objavljeno, ono se redovno štampa bez postriptuma koji se nalazi na autografu u Vučkovom i Dositejevom muzeju. Zbog netačnosti koje su se tu i tamo pojavljivale u raznim izdanjima ovoga pisma i zbog toga što do sada, kolike je poznato, ni je objavljen dodatak na kraju pišma, donosim ga ovde u celini...“

Dositejevo pismo „serbskom se natu“ od 3. decembra 1806, međutim, u celini je bilo publikovano još u Danieli 1863. godine, upravo onako kako ga je Dositej i ispisao. Otkriće B. Mihajlovića samim tim, u nečemu nužno treba revidirati: osamdeset i sedam godina pre njegovog izdanja koje je odmah poprimilo karakter novoga saopštenja. Dositejev poskriptum o nekom „ekaru boginja“ bio je ipak predat našoj književnoj javnosti.

Cvetko je okružen sa nebrojeno stvari i događaja, on je uvek u situaciji da, slobodno ili prinudno, odabira onaj pravi događaj ili pravu stvar. Pesnik treba da mu u tome pomogne. Ali kako će mu pomoći, ako on, kao pesnik, izbegava da se uhvati u kontac sa konkretnim stvarima i događajima. Cvetko slučaju ostaće dalek i

Fragmenti o Dositeju

SIMBOLIKA DOSITEJEVA ŽIVOTA

Cudnovato je kako je prvi deo autobiografije Dositejeve simboličan. U njemu kao da nije autobiografija nego kao da je metaforična priповетka o dotadašnjem kulturnom razvitku srpskog naroda. Dositej je razvitan, njegove sanjarije i zablude predstavljaju razviće i prvo doba srpskog pravoslavnog naroda. I utočište je karakteristične što je to ispaljeno samo po sebi, i što Dositeju nije ni na um palo da svom delu taj značaj i tu ulogu daje. Dositej prikazuje o sebi, a ono što prikazuje predstavlja u isti mali simbolični razvijat kultura srpske. Dositej iskreno kritikuje i podseća izlaze svoje vlastite zablude naroda srpskog u dotadašnjim epohama života narodnog.

1911. Stojan NOVAKOVIC

DOSITEJEV JEZIK

Da je Dositeju iz leda stajao ne jedan, već deset Kopitar, s vječitim opomenom »Piši kako narod govori«, njegov jezik ne bi nipošto mogao izići onakav kakav u Vuku, jer se nije u svojim knjigama zadovoljavao opisivanjem narodnog života, spoljašnjim pojavama srpskoga naroda, već je jednako pokreto pitanja društvenog moralu, praktične mudrosti, kojima se unapređuju duševna strana narodnog života. Jezik je Dositej, njegov način pisanja, prema tomu, morao biti znatno bogatiji od Vukova, a po tome manje narodan, iako ima svuda mnogo dokaza da je i Dositej htio u umio pisati čistim narodnim jezikom.

1911. Vatroslav JAGIĆ

DOSITEJEVO PROSVETITELJSTVO

Svoj široki i iskreni humanizam Dositej konkretniza borbom za slobodu i kulturu svoga naroda, a svoje rođajublje ukorenjuje u čovekoljublju, i to u onom prosve-

titelskom čovekoljublju koje je u njegovoj epohi bilo najpuniji i najsavršeniji oblik čitavog dotadašnjeg humanizma. Na taj način Dositej nije mogao da se izvrgne ni u filantropu, ni u kratkovidog, zagrižljivog šovena. Njegov racionalizam i njegov deljam, kao i čitav njegov prosvetiteljstvo, izražavaju onaj veliki raskid sa preživelim srednjovekovnim shvatanjima i zaista su temelji naše moderne civilizacije. Tačko njegovo prosvetiteljstvo nerazlučno je povezano sa stvaranjem srpske nacije, započetim u vojvođanskom srpskom društvu a nastavljanim srpskim narodnim ustanicima, i ogromno je doprinelo buđenju nacionalne svesti. Svojim borbama protiv svih onih koji su ometali društveni razvoj i stvaranje srpske nacije, a naročito borbom protiv miračačkog feudalnog duhovništva, Dositej je izražavao težnje borbenog i slobodoumnog građanstva, novim idejama nadahnute inteligencije, ali takođe i široke narodne mase kmetova i nazovi-slobodnih seljaka... I čim je započela narodna revolucija u Srbiji, Dositej ubrzao hita tamo jer je uveren da i ono malo »lobode koje je ustanička raja izvojevala predstavlja dragocene okolnosti za prosveticanje zaostalog srpskog naroda, i da je prosveticanje neophodno za konačno oslobođenje.

1911. Đorđe JOVANOVIC

ZACETNIK SRPSKE KNJIŽEVNOSTI (iz nekrologa)

...A kada jednom srpska književnost bude u svome punom cvatu, Obradović će se vazda zahvalno slaviti kao njen prvi pokretač. On zaslužuje onaj krasan nadgrobni natpis koji je stavio sebi u svojim spisima i na svome portretu izrađenom u bakrorezu: »Ovde leže njegove srpske kosti. On je ljubio svoj grad. 1807. Petar NIKOLAJEVIĆ-MOLER, vojvoda

PISAC I COVEK

Visoko razvijen i duhovno i moralno, on je prirodan i skroman i u knjigama i u životu. Kao duhovni karakter i tip, Dositej Obradović sve više dobija ukoliko se više proučava. Ne samo u oskudnoj srpskoj književnosti XVIII veka, no u celoj evropskoj književnosti toga vremena malo je ljudi koji predstavljaju tako potpun i lep tip čoveka tog doba. Sa svojim urođenim vrlinama, sa čestitošću, krotkošću i pitomošću jednog blagog i duševnog čoveka on je sredinu snažan optimizam, plemeniti idealizam i široko čovekoljublje filozofa svoga doba. Kao pisac i kao čovek, Dositej je jedna od najlepših i najrazvijenijih ličnosti koje je naša rasa i do danas dala.

1909. Jovan SKERLIC

NA GROBU DOSITEJEVOM

Koliko god puta prodem pored beogradске crkve, svađa uzdahjem, jer vidim tvorju ploču pred vratima, po sredini tvog imena razbijena, i svagda pomislim da te mi još ne čitamo s onim čuvstvom s kojim si ti nama pisao. I tvoja želja još nije ispunjena da više groba tvoja stoji: »On je rod svoj ljudi. No ni o tebi ne smemo ovde govoriti onako kako bi hteli... Tvoja želja nije bila da ti u crkvu počivaš; ti si želeo da tvoj grob vazdan sijava sunce, da po njemu raste trava, a ptice oko nje ga pevaju... 1850. Ljubomir NENADOVIC

VISOKOPICITAJEMI! (Odlomak iz pisma)

...Nije samo praznik Preobraženja darovao Vas Beogradu i Srbiji, zajednom očestvu, nego ravno tako i Vl preobraženje nam svima donosi rastovare. 1807. Petar NIKOLAJEVIĆ-MOLER, vojvoda

POZORIŠTE

BURNA POZORIŠNA NEDELJA

Nastavak sa 4. strane

težnju, reditelj se služi diskretnim realističkim postupkom, koji je bio usredsreden na otkrivanje psiholoških nijansi, i koji je postepeno obogaćivan izražajnim sredstvima simbolističkog pozorišta (simbolična forma uglavnom je služila za izražavanje one patetične pobune junaka protiv nemilosrdne sudsbine, one tužne pobune koja se odigrava samo u tajnim snovima; reditelj je uspeo da simbolički na goveštaji prirodno proislohi iz igre psiholoških nijansi, da svački simboličan detalj ilustruje neko duševno stanje ili karakternu crtu likova, koji su pre toga uobičeni pomoći realističkim sredstvima). Snovi i realnost egzistirali su tako u dubokoj organskoj povezanosti, i obrazovali finu čipku atmosfere. Reditelj se, dakle, ni u jednom trenutku nije ogranicavao na doslovno prepravljanje jedne privatne istorije, već je nastojao da se ona stalno preobražava u jednu mitsku priču o bekstvu i za-

bavajući, takvo osmišljavanje postane prava umetnička apstrakcija, onda je pesma postigla svoj cilj.

Naravno, pesniku nikao ne može propisivati kako će pisati i šta će pisati. Međutim, pesnik je samo onaj koji traži saučesnika u svojoj duhovnoj pustolovini. A biti saučesnik — to znači se nekim se zajednički opredeliti prema nekoj činjenici ovoga sveta. Takođe, to znači i aktivno se opredeliti, odnosno imati neki aktivan stav, pozitivan ili negativan, u pokušaju za potpunim ispoljavanjem svoje ličnosti.

Cvetko je okružen sa nebrojeno stvari i događaja, on je uvek u situaciji da, slobodno ili prinudno, odabira onaj pravi događaj ili pravu stvar. Pesnik treba da mu u tome pomogne. Ali kako će mu pomoći, ako on, kao pesnik, izbegava da se uhvati u kontac sa konkretnim stvarima i događajima. Cvetko slučaju ostaće dalek i

Nastavak sa 2. strane

čitaocu i onom najiskrenijem u samom sebi. Njegova reč izgubiće se u košmaru neodredenosti, istopće se u blagoglagoljivom sumoru izlišnih melodija koje su samo prividno moderne i duboke. Kao ni misao ni emocija se ne može dekonkretizovati.

Reč koja je potekla od jedne celine mora se pretvoriti u celovitu pesmu, znanu u tolikoj meri da je u mogućnosti da se odupre sivoj neodredenosti apstrakte anonimnosti. Jedan Garsija Lorka, na primer, izgleda apstraktan u svojoj bježavoj rečitosti, ali iz svake njegove pesme nalazi se iskreni doživljaj realnih činjenica. Umetnička apstraktnost ovoga pesnika omogućuje drugima da u pesnikovom doživljaju pronadu i otkriju svoj sopstveni.

To je jedan od zadataka pesnika. I to je ono što se očekuje od njega: iskrena ispostav o iskrenom doživljaju realne činjenice. Pravi pesnik odgovoriće ovim očekivanjima.

Predrag S. PEROVIC

TARAS ŠEVČENKO

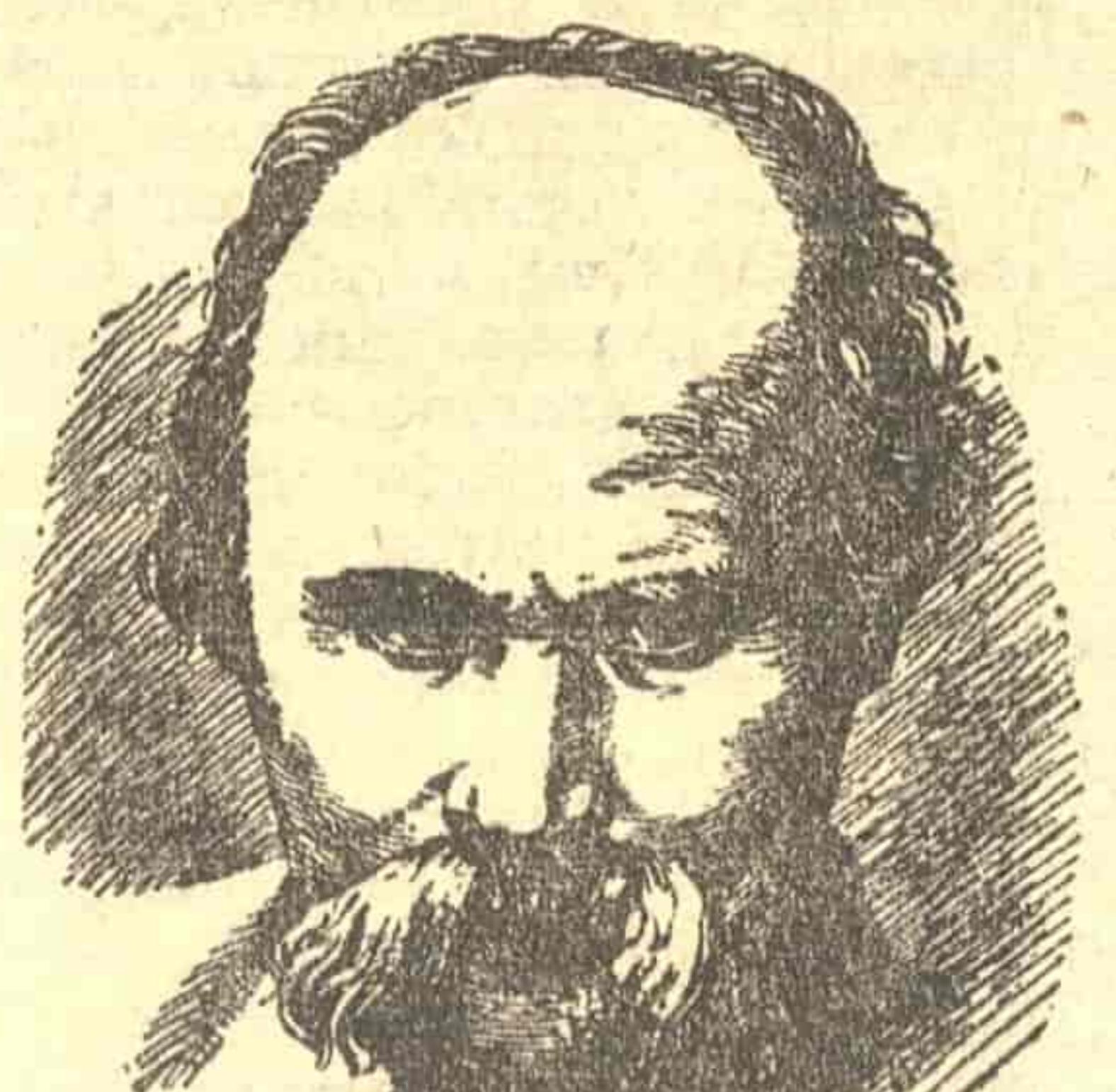
Nastavak sa 2. strane

ma sa dvorom ponekad pomagao i pesniku Puškinu, Ševčenko je u znak zahvalnosti posvetio jednu od najpotresnijih epiko-lirskih pesama »Katarinu», koju je ispevao odmah po otkupu. Sad se mogao slobodno posvetiti učenju slikarstva na Akademiji i pesništvu, iako svoje pesme u početku nije smatrao naročito značajnim i vrednim. Ali kada je 1840. godine izdao nekoliko pesama u zbirici pod nazivom »Kobzar», nazivom koji označava ukrajinskog narodnog pesnika, nekakvog ukrajinskog guslara — probudio je u petrogradskim književnim krugovima interesovanje i priznanje. Neki su u njemu videli samo običnog narodnog pesnika, što mu nije smetalo. Šta više, bio je ponosan kad su mu rekli da je »seljački pesnik«, što je isto tako značilo narodni pesnik. Iako je za svoje slike dobio nekoliko medalja, iako se do smrti nije odrekao slikarstva, ipak je njegov najveći domet poezija i to toliki da je postao centralna pesnička ličnost ukrajinske književnosti, ne samo u 19. veku već i kasnije.

Pisao je i prozu na ruskom, čak se ogledao i u drami, pa je njegova drama »Nazad Stodoljac stalno na repertoaru ukrajinskog pozorišta, čak i danas, iako je njegov glavni značaj u poeziji, lirici i epicu. Među slovenskim romantičarima nema pesnika koji bi bio tako prirodno i elementarno, literarno i ljudski povezan sa svojim narodom, s njegovim osećanjem i mišljenjem, s duhom i oblikom narodne poezije kao što je to bio Ševčenko. Neki nisu uspeli odmah da otkriju lepotu i vrednost njegovog pesničkog dela, zašto su usled svoje građansko-literarne civilizovanosti videili u njegovom pesničkom delu više podražavanje ukrajinske narodne poezije nego značajno izvorno pesničko stvaranje. Prevarili su se i oni koji su mu hteli prebaciti premaši obrazovanje, književno i opšte, jer njegov »Dnevnik«, pisma i pripovetke svedoče da je morao mnogo da čita i da je dobro učio u razgovorima sa književnicima i likovnim umetnicima. Pored M. Gorkog Ševčenko je načelni književnik samouk u sovjetskoj književnosti. Istina, Ševčenko nije pevao sonete i razne, tada popularne forme, koje su romantičari prihvatali od klasične, renesansne i baroka. Njegova pesma je formom i ritmom ne samo očuvala već i umetnički oživelja, pa čak i povratila vrednost forma i stilu starih čudesnih ukrajinskih duma i lirske pesama. Njemu nije bilo potrebno da uči te oblike, kao što nije morao da se muči ni za sadržinu, jer je bio i umom i srcem jedno s naredom.

U Petrogradu je došao u dodir sa tadašnjim prednjim krugovima, što je njegov prirodnji otpor protiv feudalizma i protiv socijalne i političke nepravde u tadašnjem društvu još više podstaklo, a njegovim nazorima i njegovoj svesti davalо jasniji oblik i sadržinu. Bile su to, pre svega, ideje utopiskog socijalizma, koje su zanosile ondašnje napredne mlade ljudi u Petrogradu, od Bjelinskog do Hertzena. Ševčenko je posredno došao u dodir s nekim petraševcima. Pre nego što je caristička policija zatvorila petraševce, ščepala je svojom grabežljivom rukom Ševčenkona. Neke Ševčenkove pesme, u kojima se nije osećao samo protest već je njih odzvanjao poziv na pobunu, pozivale su savremeni ukrajinski naraštaj na nacionalnu i revolucionarnu svest, na otpor protiv svetovne i crkvene vlastele. Ukrainski rodoljubi skupljali su se u društvu Cirilo i Metodije, čiji je član bio i Ševčenko. Nemirni i temperamentni pesnik nije šteteo zaverenike misli i reči ni u pesmama, još manje u razgovorima, što je, svakako, došlo do ušiju carske policije. On nije samo izlivan moćne reči protiv kmetstva, cara i feudalizma, već i protiv crkvenih gospodara, pa čak i protiv vere, što je bilo možda još gore, jer je pobuna pro-

tiv feudalizma i cara bila pobuna protiv nečeg ljudskog, kritika crkve, vere i klera i napadi na njih smatrani su kao napadi na samog Boga. Bog i car su bili nedostizne ličnosti i ko im se protivio bio je zločinac pred nebom i zemljom. Kao utopiski socialist i romantičarski pansionist, Ševčenko se nije budio protiv čisto socijalno-etičkog učenja jevanđelja, »možda čak nije ni bio ateista u modernom znače-

TARAS SEVCENKO

ška depresija koju je ublažavao preteran uzimanjem alkohola, prouzrokovali su njegovu ranu smrt. Umro je 10. marta 1861. u četrdeset sedmoj godini. Početkom maja bilo je dozvoljeno da ga iz Petrograda prenesu na Crnu goru u blizini Kaneva, gde je u ukrajinskoj prirodi, visoko na bregu pod kojim teče veličanstveni Dnjepar, našao svoj grob. Ali za njega još nije bilo mira, jer su se vodile teške borbe oko njegove zaostavštine, ličnosti i njegovog značaja, pošto su ga prisvajali sad ovi sad oni za svoje političke ciljeve.

Ševčenko je nacionalni pesnik ukrajinskog naroda, kao što su to, u svojoj zemlji, Puškin, Mickievic, Maša, Prešern, Njegoš i drugi. Pisao je na ukrajinskom i ruskom (na ruskom uglavnom prouzroku i dnevnik). Mirzeo je ruski carizam i bilo kakvo ugnjetavanje, a slavio je borbu za nacionalnu i socijalnu slobodu (»Hajdamak«). Isto tako je mrzeo poljske šlahta, ali kao napredni demokrata nije mrzeo ni ruski ni poljski narod, jer su oba bila pod bješem feudalizma. Na sahrani, na grobu su mu govorili ukrajinski, ruski i poljski prijatelji. 1914. godine, prilikom stogodišnjice njegovog rođenja su zabranjene sve javne počasti.

Tek posle oktobarske revolucije mogla su da izadu sva Ševčenkova dela, koja nisu samo istinsko »sveto pismo« ukrajinske književnosti i ukrajinskog naroda, jer je Ševčenkova »Kobzar« isto tako »knjiga bitija ukrajinskog naroda«, već ga najbolja među njima časno zastupaju u svetskoj književnosti. Blagozvuočnost ukrajinskog jezika, prirodnost, jasnost i mužkalnost njegovog stiha, u skladu sa optužujućom, ali intimnom lirske osećajnom sadržinom njegovih pesama, klasično su doderane. Ukrainska književnost, koja ima bogatu riznicu na rodne poezije, dobila je sa Ševčenkovim pesmama, novo, umetničko blago, koje je isto toliko čovečano koliko je i duboko nacionalno. Sva vrednost njegovog dela mogla se i u zemlji i van nje upoznati tek posle oktobarske revolucije, koja je srušila poslednje prepreke.

Prilikom izdavanja njegovih sašranih dela, koja su izašla 1948–49. godine i na ruskom jeziku, kaševi prevođaci učestovali su najbolji savremeni ruski pesnici od Pasternaka do Tvardovskog. Jedan od najvećih savremenih ukrajinskih i sovjetskih pesnika M. Rilski napisao je predgovor za drugu knjigu Ševčenkove poezije. Rilski s pravom završava svoja razmišljanja rečima da danas Ševčenku poznaju i voli ceo kulturni svet.

Dr Branko KREFT

sona koji je svojom prvom, autobiografsko-kritičkom knjigom »Autsjader« podigao najviše buke i bio proglašen od engleskih kritičara za značajno otkrivenje, a čiji je jedini roman »Ritual u mramoru« dosta loše primljen, mada, po mišljenju Ontonimija, to nije zasluzio. — Po njemu, iako ima dosta nedostataka, to je vrlo zanimljiva i osobena knjiga u kojoj je radnja koncentrisana oko ličnosti sadiste čiji prijatelje ne mogu da poveruju da je on perverzni učica žena iz sirotišnje četvrti Vajcepta, i koja pokazuje jedan veoma značajan pripovedački temperamenat. Ali bitno je da je i po tematik i po fakutri to jedan klasičan roman i da ne sadrži u sebi ništa revolucionarno.

Džon Brejn, autor romana »Mesto u visokom društvu« po kome je snimljen i film — za Antoniniju suštinu najrevolucionarniji roman koji se pojavio u Engleskoj poslednjih godina — takođe nas još uvek može iznenaditi. On nije požurio kao ostal-

li da odmah posle uspeha prve knjige zatrpa čitaoca novim fabrikatima. Objavio je samo još jedan roman, »Vodič«, koji je različit i manje revolucionaran od prvog, ali ne mora da znači pad. Zato su književne fizičionome Kingslija Amisa i Džona Vejna već danas dovoljno jasne. Džon Vejn, u početku jedan od najborbenijih »gnevnih« objavio je odmah posle mnogo obećavajućeg prvog romana »Požuri dole«, drugi koji je, iako možda zrelij, išen svake buntovne psihologije kao i pokušaja revolucionisanja forme. Još očiglednije je slučaj Kingslija Amisa: posle njegovog četvrtog romana »Uzmi devojkę prema sebi« komačno su se razočarali svi oni koji su verovali da će od njega postati pisac značajnog talenta i sa veoma ličnim tonom i koji su smatrali da on predstavlja najzabiljnije obećanje u čitavoj grupi.

Slična sudbinu zadesila je i stvara laštvo Vilijama Kupera, Tomasa Hin da, pa i dramskog autora Džona Osborna. Zato Antoninijev zaključak nije nimalo optimističan: »Podigli su mnogo buku ulazeći u svet literature i obećavali mnogo. Dosad su dali prilično svi i nategnut, manje je brillantan naslednik Paundovih »Cantosa«. Nedostaje su strasnost prethodnika, ali je širina njegovih pogleda dosta na poređenja sa Paundovim uz specifičan duh stvarnog života koji je njegov poseban kvalitet.

Istaknutu trojku pesnika iz San Franciska sačinjavaju Filip Lamantia, veće reputacije u inostranstvu u Sjedinjenim Državama, koji pri pada manjoj grupi druge generacije i panoramu njenih najemajnijih predstavnika.

Mlađi američki pesnici koji su postali prominentni posle drugog svetskog rata imaju jasan, mada vrlo često pogrešno interpretiran cilj: Oni se bore da dokažu svoju neizveštajnost i lične poglede, strasno su individualni, a njihovo bežanje od engleske tradicije u poeziji (stvorili su takoreći novu deklaraciju nezavisnosti), kao i od konvencionalnog literarnog tržista, odražava težnju da poeziju vrati društvu kao celini. Mada ovi pesnici ne kazuju nešto izuzetno novo (ako poeziju od Egipćana načavamo uopšte kazuje nešto suštveno novo?), svesniji su nego njihovi najneposredniji prethodnici svoje nepromjenjene odgovornosti pesničkom izrazu, svoje povezanosti sa svim dionicima poezije XX veka i, komačno, socijalne uloge pesnika.

Po predstavi koja o njima vlaže reč je o bradatim divljacima koji se krecu drogama tuku na javnim mestima i svlače na pomodnim večinkama.

Jedan od izvora tog mita, pre svega je grupa pesnika, po malo čemu slična današnjoj generaciji, čiji je pesnički rad imao formu eksplicitnog socijalnog protesta, a senzacionalisti su u njih otkrili nešto čemu su dali, ime »Prečućena generacija« (Beat generation) i to proglašili za užasavajuću novinu. Drugi izvor je skriven u prirodi velikog dela nove poezije koja teži da bude »jednostavna, osećajna i strasna«. Izvesno je da taj mit pretežno proizvod istraživača skandala i onih koji ih lansiraju.

Najistaknutiji predstavnik ove ge-

neracije, nesumnjivo je Denis Levertov. Prvobitno seoska devojka iz Esekso koja je slala svoje pesme Londonskim časopismima »Poetry« i »Poetry Quarterly«, ona je postala »beba novog romantizma« čiji je sumoran ton podsećao jedne na Arnolda. Prelaskom u Ameriku promenio se i njen stil u potpunosti. Činilo se da će postati učenik Vilijama Karlosa Vilijemsena, no on je ubrzo pronašao sopstven, ja san rasut, neposredan i ustretao stil, sa posebnom osjetljivošću i karakterističnim ženskim aspektom posmatranja.

Odmah uz Denis Levertov po značaju je Robert Krili čiji stihovi asociraju Malarme-ove kamee ili epi grame V. K. Vilijemsena. Međutim, oni su sve pre nego to — sve njege pesme su erotičke, ali ono što im daje glavno obećanje nije ljubavni požuda, već bolno, u grču izraženo osećanje grešnosti.

Kao učitelj i teoretičar Carl Olson imao je veliki uticaj na čitavu generaciju, a sam je pretrpeo znatan uticaj Ezra Paunda. Njegov ep »Maximus Poems« spiritualan, pomalo suv i nategnut, manje je brillantan naslednik Paundovih »Cantosa«. Nedostaje su strasnost prethodnika, ali je širina njegovih pogleda dosta na poređenja sa Paundovim uz specifičan duh stvarnog života koji je njegov poseban kvalitet.

Istaknutu trojku pesnika iz San Franciska sačinjavaju Filip Lamantia, veće reputacije u inostranstvu u Sjedinjenim Državama, koji pri pada manjoj grupi druge generacije i panoramu njenih najemajnijih predstavnika.

Mlađi američki pesnici koji su postali prominentni posle drugog svetskog rata imaju jasan, mada vrlo često pogrešno interpretiran cilj: Oni se bore da dokažu svoju neizveštajnost i lične poglede, strasno su individualni, a njihovo bežanje od engleske tradicije u poeziji (stvorili su takoreći novu deklaraciju nezavisnosti), kao i od konvencionalnog literarnog tržista, odražava težnju da poeziju vrati društvu kao celini. Mada ovi pesnici ne kazuju nešto izuzetno novo (ako poeziju od Egipćana načavamo uopšte kazuje nešto suštveno novo?), svesniji su nego njihovi najneposredniji prethodnici svoje nepromjenjene odgovornosti pesničkom izrazu, svoje povezanosti sa svim dionicima poezije XX veka i, komačno, socijalne uloge pesnika.

Sasvim posebno mesto pripada čovjeku koji se pre otrpilike četiri godine pobuni protiv situacije u literarnim krugovima Columbia univerziteta. O njemu u javnosti postoje i valjda najnesrećnije ispredana mreža opsesna i mitova u našem vremenu. Kada se nje kao i etikete »Prečućena generacija« oslobodi, bice jasno da je on tipičan narodni pesnik u tradiciji Karla Sandberga. Njegov je, razume se, Alen Ginzberg.

Četvrti pesnik koji se pre otrpilike četiri godine pobuni protiv situacije u literarnim krugovima Columbia univerziteta je Robert Danakan, čijim filosofsko-humorističkim stihovima, »renesanca iz San Franciska« duguje više no ičemu. Ovoj grupi, mada geografski udaljen, može se pridružiti i Lorens Ferlingetti čija je pesnička knjiga »A Coney Island of the Mind« bila najpopularnije pesničko delo decenije.

Sasvim posebno mesto pripada čovjeku koji se pre otrpilike četiri godine pobuni protiv situacije u literarnim krugovima Columbia univerziteta. O njemu u javnosti postoje i valjda najnesrećnije ispredana mreža opsesna i mitova u našem vremenu. Kada se nje kao i etikete »Prečućena generacija« oslobodi, bice jasno da je on tipičan narodni pesnik u tradiciji Karla Sandberga. Njegov je, razume se, Alen Ginzberg.

Štrkljasti Tim odgrije nov komad duvana za žvakanje, utisnu ga između dva niza požuteljih zuba, pa opet prsnu u smeh, a leđima Malog Kralja. Glas mu je bio neobično dubok za dečaka njegovih godina i reci su mu oticale sa usana, šuštave i reske, kao u bezubih staraca:

— Sta si opet naumio?

— Hoću da ga dođem, reče Mali Kralj. Dečaci se zaverenički zagledaju i došaptavaju su se, i znajući da je to šaljivo. Mali Kralj opet zaskiča i smesiće se, znajući da je to šaljivo.

Ostali odrpcanciagnuše za Timom i opkoliše čovečuljka sa svih strana. Posedače u krug po velikim pljosnatim kamenima u pesku i čutali su, posmatrajući ga kako se mučno isteze, kako žalostivo cvili i dahće pružajući ruke za cvet.

Štrkljasti Tim odgrije nov komad duvana za žvakanje, utisnu ga između dva niza požuteljih zuba, pa opet prsnu u smeh, a leđima Malog Kralja. Glas mu je bio neobično dubok za dečaka njegovih godina i reci su mu oticale sa usana, šuštave i reske, kao u bezubih staraca:

— Hoću da ga dođem, reče Mali Kralj.

Dečaci se zaverenički zagledaju i došaptavaju su se, i znajući da je on skičao i grčio se pružajući svoje prekratke ruke prema svetlom cvetu. Ridokosi žalac kleče pored njega, duboko savi grbaču sve do talasa koji je nailazio, pa za skiča baš kao i Mali Kralj. Palacaj je dugim i košutnjavim prstima, a niz uglove usana slivala mu se bleda sluz i dečaci opet prsnuše u smeh, lupajući se u oduševljenju šakama po mršavim slabinama. Mali Kralj uopšte nije obraćao pažnju na njih, ni na njihovo grubo podrugivanje. Osmehivao se i cijilio sasvim tihom; u jasnoj jutarnjoj svetlosti široki cvet lokvanja se lagano otvarao pred njim kao ružičasta utroba zaklane košute.

Jednog jutra, nekoliko godina ranije, na početku šume u šipragu otkrio je raskomadani leš košute, siti kurjac su je začlali te noći i ostavili u travuljini prosutog droba. Citavog tog dana Mali Kralj je strpljivo klečao pored nje, držeći svoju šaku na njenoj već ohladneloj džigerici i svakog časa očekivao je da se probudi, da prestrašeno zakopita preko kamenjara i odjuri u planinu. Divio se njenoj nepokretnosti, njenom spokojnom pogledu u kome su se ogledali oblaci, mogao je satima neuznemiravano da je dodiruje i ona se ne bi pokrenula. Nad glavom u visinama strpljivo su mu kružile grabljivice i gavranovi i on tek u sumrak izvuče svoju okrvavljenu šaku iz njenog trbuha.

KNJIŽEVNE NOVINE

LA FIERA LETTERARIA

SUMRAK »GNEVNIH

Pod ovim naslovom objavljuje Da

komo Antonin u broju od 12. marta opširan Izveštaj »dosadašnjoj literarnoj sudbinu »gnevnih mladih ljudi« engleske književnosti. U uvodu, podseća nas na onaj trenutak kad je pojava ove grupe mladih ljudi obilježila poremetila inače umerenu klimu savremene engleske književnosti i pobudila interesovanje čitatelje svetske javnosti. »U stvari« kaže autor,

MAK DIZDAR

Okrutnosti kruga

(«Veselin Masleša», Sarajevo, 1960)

Mak Dizdar je zanimljiva pojava i ličnost novije bosansko-hercegovačke poezije sa već dvadesetpetogodišnjim statusom pjesnika i njekoliko vrednih ostvarenja o kojima šira čitalačka publiku jedva da nešto više zna iako njihova stvarna vrijednost završuje sasvim oprečnu situaciju. Javio se prvič zbirkom stihova »Vidovolskih početki« 1935. g. kao devetogodišnji mladić; teku poslige rata objavile poeme »Plaćačac« (1954) i »Povratak« (1958), dok mu opsežna zborka pjesama »Okrutnosti kruga« nosi na koricama godinu 1960. Između tih viđenih tačaka objavio je više pojedinačnih pjesama od kojih je poznatog »Gorčina« i dve nezavrsene pesme »Vlaga« i »Majka«.

»Okrutnosti kruga« sadrže sve glavne i odrednje pjesničke misli koje je Dizdar ustrajno bilježio i varirao od svoje prve pjesme pa do danas. Po tome je ova zborka presek svega što je M. Dizdar do sada napisao i objavio. U rasponu širokih rasploženja i tematskih zahvata — od srednjevječnih, patarskih zabilježaka do socijalne i intelektualne retorike — M. Dizdar nastavlja i postavlja uvijek svoje lice odnose prema vjećim problemima slobode i odgovornosti, pred pitanjem i ciljem življena. Njega taj problem muči, i mučiće ga on nastoji da ga se riješi, da ga poetski izrazi i na taj način oslobođi kako za sebe tako i za druge (poezija M. Dizdara nikada neće biti naročito rado čitana i pri maza (sto dobrim delom svjedoči i zavjerenička eutana oko dosadašnjeg njegove poezije).

Otvarajući mnoga pitanja (ovdje spomenuta ili ne), Dizdareva poezija dokazuje svoju vitalnost, bremenost i plodnost, ali istovremeno i izvjesnu fragmentarnost, neokončanost u sebi. Nedovršenost. Kao da u nju još nešto treba da pritekne. Da je završi. Jeste to svježina i nepresušna mladost, pomladost, ali i zavjet novih obećanja. Novih traženja. Po tome izgleda da su »Okrutnosti kruga« samo razvojna etapa na zamišljenom putu i da se prolazak nastavlja. Sporti dolazak i prolazak ovog pjesnika, i takva, nemirna i nemireči se sa ustajalim redom »misljenja i pjevanja«, ona je, posebno u nekim trenucima, opatinjena i po zlačena zrelinom ljeta, svježinom kise i ozona. A ispod toga nagorka od prolaznosti koja je muči. (R. T.)

Ovaj cvet lokvanja ga je isto tako mamio svojim hladnim iskrejmenjem, svojim belim i spokojnim mesom i strahovao je da ga ne oprzi ta hladna vatra ako je ipak dodirne rukom. Dečaci iz njegovih leđa, zaposleni žvanjanjem velikih kriški duvana, nisu prestajali da se kikoču, no Mali Kralj ništa nije primećivao U sve oštrijoj svetlosti jutra ogromni cvet je nastavljao da se raskrili pred njegovom kratkom rukom, voda jezeru se neprimetno naborala i pljosnate iskre svetlosti su jurile prema obali i odmah bežale od nje, nošene čudljivim dahom vetra. Mali Kralj se do kraja uživeo u svoju bezazlenu, pagansku igru; više mu čak nije ni bilo stalo do toga da dodirne beli lokvanj, zeleno je samo da pruža ruke za njim, da se nada da će ga dodirnuti, da gubi nadu i da se opet samoubilacki nagnje sve više nad površinu vode. Pogrbljen, zategnut kao čelično pero, zaneseno osmehnut, izgledao je kao prvi čovek na svetu koji je iz surih, kamenitih noći sišao na ivicu vode da otkrije svetlost sunca, da je uzbere kao krtu biljku i odnese u pećine svojim potomcima u planinama.

Dečaci su smeteno piljili u njega. Najmladi, tamnoputi Dizgin potajno zaželete da i sam klekne pored Malog Kralja, da ispruži svoje mlake ruke za tom čudnoum, rascvetanom svetlošću. Laktovi i nadlanice su mu se brzo punili nemirnim trncima, no nije se usudio da i sam okuša sreću, jer plasio se gneva velikog Tima.

Kradljivi Vaš takođe zaželete da se ispruži na kamen pored Malog Kralja; on je bio sasvim siguran da bi već pri prvom pokušaju dodirnuo cvet, on je bolje no bilo ko od njih znao da pokrene svoje duge i veštice prste i nisu tek tako seoski derani govorili o njemu da je u stanju da ukrade mački desno oko i da mačka ništa ne primeti. No Vaš se ipak nije usudio da se pridruži Malom Kralju, jer strahovao je da mu se Tim ne podsmehne, da ga ne izruži.

Povejanac Sito i podrugljivi Žalac su isto tako netremice piljili u cvet na vodi i ispružene šake Malog Kralja i žieleli su da se i sami umešaju u tu igru. Oduvek su zavideli Malom Kralju, znajući da on nikada nije izgubio svoje detinjstvo; oni su se, međutim, svakog novog jutra budili sve svujljih kostiju, sve hrapavijih glasova, sve više nalik na svoje očeve i dedove i seoske starce sušičavih grbača i izbledelih uspomena, a divne igre detinjstva izmicali su im svakog novog proleća i bilo ih je stid što stare i postaju ljudi. Zavideli su Malom Kralju na njegovoj većitoj mladosti. Sapatom se opkladiše: Dodirnuće ga, neće ga dodirniti... Covečuljak se tegobno nagnjao sve više i pri svakom pokušaju kratki prsti su mu nemoćno palacali na domaku belog cveta.

Štrkljasti Tim je čutike stajao po strani, odbacivši od sebe svoj zamotuljak s mamacima. Tim je oduvek, ni sam ne znajući zbog čega, mrzeo Malog Kralja, njegovog patuljastu rast i ogromnu glavu s neobično prodornim očima kao u sovuljagu, no ovoga puta i on potajno zaželete da zajednički pružaju ruke za cvetom. Ostri jutarnji mirisi uvlačili su mu se u nozdre, studen miris ustajale vode i još prodorniji vonj kamenjarka prekrivenog sasušenim travuljinama. Ništa nije remetilo tišinu, ni životinju, ni biljku, i Tim je osećao kako mu u koljenima, u butinama, u trbuhi lagano raste jutro i neka duboka nežnost koju nikada nije poznavao.

KNJIZEVNE NOVINE

DRAGUTIN VUJANOVIC

Ko doziva veče

(«Grafički zavod», Titograd, 1961)

U poslednjoj zbirici Vujanović doziva do izvensih mogućnosti i uspeva da lirska ostvari svoj san i svoju misao, da poetsku viziju suoči sa likuštvom. Pesme iz ove knjige nisu više tragedija iako nisu ostvarene one su polazište u neispitanu, one su svakako kretanje, one su na kraju potvrda da pesnik ide, da sazna, da otkriva. Sada se već ostvodi uticaja tako da je oslonjen na sopstvenu inspiraciju, na svet koj je u njemu. Pesme okrenuju začaču istovremeno su poruka i odbrana detinjstva, one nose intimne boje, one dočaravaju neke male doživljaje, one se lirska raspinju i lože između saznanja i emocije. Da pesnik više ostaje svod, da se ne prepusta reči koja ga dovodi u verbalistiku, katkad i egzibicionu, on bi uspeo da ostvari deo sna, deo ljubavi koji gaji prema zavičaju. Pešnik je potrebna racionalna kontrola da bi sve stihove do potpunog značenja, do vrednosti. One pesme koje su vezane za prirodu donose izmirenje pesnika sa životom. One su simbolične iako je ta simbolika nemametljiva, ona je više deo nego oblike.

Ono što još uvek smeta kod mlađe crnogorske generacije pesnika jeste da se što više kaže i da se to saopšti patetično sa velikim rečima, bez mnogo ritma, bez muzikalnosti. Smeta, takođe i neorganizovanost, neukomponovanost koja samo oduzima vrednost pesme. Da se u sve te romantične raspenost unesu jedan mir pesma bi dobila u značenju; ona bi, svakako govorila nešto određeno, označeno, ona bi bila slična pesmi, a ovako ostaje zatrpana mnogim nejasnim, izmetforisanim lirskim kazivanjima i predanjima. U ovoj knjizi Dragutin Vujanović već se zanima interesantnim temama i saznanjima o egzistiranju o mislu o ljubavi. To je već misaona odredba i opredeljenje. Ova je knjiga polazište. (M. K.)

GRAHOM GRIN

Ministarstvo

(«Kosmos», Beograd, 1960)

I u ovom Grinovom romanu piše ve intencije se prepišu i stvaraju karakterističnu grinovsku atmosferu, kroz koju se nazire presek komplikovanog organizma. Pisac kroz fabulu, u kojoj je dovoljan samo slučaj pa da se alarmiraju mnoga lica i organi sa raznih stepenika društvene leštvice, ostvaruje integralnost u kojoj se spajaju različiti tokovi posmatranji iz psihološkog, etičkog i sociološkog aspekta. Prilikom jasnoća,

PIŠU: FRANC CENGLE,
MIRKO KOVAC,
DIMITRIJE TADIC,
RISTO TRIFKOVIC,
IVAN SOP

prividna jednostavnost i zanatska besprekorno nimalo ne smetaju umetničkim kvalitetima dela.

Junak ove knjige, bivši novinar Rou, pati od kompleksa: Ubio je (iz milosrda) svoju ženu, i zato, iako formalno sloboden i rehabilitovan, živi isključen iz društva i gonjen osećanjem krivice. Rou slučajno doznae lozinku kojom na dobrovolumnu vašaru dobija zgodišak — kolač, u kome su bili sakriveni dragoceni filmovi. Dalje se sve odvija jednostavno i nemilosrdno. Spisani nude otakup s kolačem (i filmove, na ravno), pokušavaju da ubiju (nešrećnog dobitnika), jatim da ga optuže za ubistvo, zaplaše, izdvoje u sanatorijum. Ali i točkovi mehanizma Špijunske organizacije nisu bili savršeni — zaškrpili su, a to je bilo dovoljno da Rou, uz pomoć policije, raskrinka bandu.

Grin majstorski vlasti materijalom i sa »tehničke« strane ovaj roman je gotovo savršen. Ipak se ovom de lu može staviti jedna ozbiljna premedba — autor ne zalaže dublje u psihologiju nacističkih Špijuna i rešenost Hitlerovaca da po svaku cenu savladaju otpor Britanije prikazuje neobraženo i žurnalistički. Da li zbog nedostatka prostora, da li zbog zaokupljenosti avanturističkim delom fabule, tek Grin se na stranicama kojima rasvetljava pozadinu Špijunske mreže i ideologiju kojoj Špijuni služe spušta na nivo novinarskog konstatovanja i napravnog filosofiranja, nedopustivog pisanju njegovog ranga. Zbog toga »Ministarstvo straha« zaostaje za uspešnijim delima ovog engleskog romanijera. (I. S.)

JOSIP BARKOVIC

Zeleni dječak

(«Matica hrvatska», Zagreb, 1960)

Dosta oskudnoj dečjoj literaturi kod nas, Barković je svojom zbirkom od deset priovedaka dao bogat prilog. Stvarane tokom dužeg vremenskog perioda, priovedice nose nešumnjiv autobiografski pečat, a pisanje obraćaču čitaocu kroz lik junaka koji govori u prvom licu pojačava utisak intimnog ispovedanja.

Jedanaestogodišnji dečak siromašnog porekla, iznosi pred nas prerano zrele opservacije o svom detinjstvu, koje protiče u senici alkoholičarskih ispada njegovog oca. Neshvaćen od okoline koja ne umre da sagleda sve bogatstvo njegovog duhovnog života, rastrzan suprotnostima svoje neurotične sentimentalnosti, dečak formira svoj emotivni život pod nemoralnim okolnostima. Očevim pitanstvom metana dečje bezbriznost, rada u njemu otuđenost od oca koja narata do odvratnosti i mržnje. To ne prestano kolebanje između ljubavi i mržnje najpotpunije dolazi do izražaja u priovedci »Jabuka«. Prikaz

značajan je po tome što upućuje na uočavanje primene metoda političke nauke. Posebne glave posvećene su ciklusima istraživanja, tehničkim istraživanjima i funkcijama matematičkih istraživačkih postupaka. U trećem delu raspravlja se o mogućnosti političke nauke, ili — autorovim rečima — o sposobnosti političke nauke da pruži naučne rezultate. U poslednjoj glavi pisac govori o društveno-političkoj funkcionalnosti političke nauke, to jest o uplatljivanju u politički život, s ciljem da se promeni tok stvaria. I ne samo zbog toga, autor izričito podvlači da »stručnjaci u političkoj nauci prima od zajednice sredstva nužna za stvaranje svog dela i privredno je da ona za uvrat uživa postignute rezultate.«

Zan Mejno je oduševljen borac za afirmaciju političkih nauka. Ova knjiga je, stoga, istovremeno polemički protest protiv svih onih koji na Zapadu na ovu mladu nauku gledaju sa rešavanja većih i ne rešivih poetskih problema koji karakterišu najveća dela svih naroda. Lep primer za takvu filozofske intenzirane poeziju je prva strofa pesme Pukuj-pukuj:

»Da li je to u gnezdu pukuj-pukuj
Da mi je majka dala dan,
Da bih imao brije,
Da bih plakao kao što sada plačem
Kao pukuj u svom gnezdu?«

Pesme, isto tako, pokazuju i fini smisao za minucično uobičajenje čitavog kompleksa problema vezanih za pojам čovekove egzistencije, govorajući majstorski, u malom broju stihova:

»Majka moja mi je dala život
Na jednom kišnom oblaku;
I pošto sada plačem kao kiša,
Ja kao oblak i odlažim.«

Prevod (sa francuskog) Miodraga Šijakovića raden je studiozno i sa ljubavlju. (I. S.)

PANORAMA VESTI

JUGOSLOVENSKI LIKOVNI UMETNICI IZLAZU U LONDONU

27. aprila u londonskoj »Teje galeriji« biće otvorena izložba savremene jugoslovenske likovne umetnosti. Izlagace 31 umetnik, a biće izloženo 84 slike i 26 skulptura.

Savremeno jugoslovensko slikarstvo na ovoj izložbi predstavljaće Janez Bernik, Marko Čelebonović, Stojan Čelić, Oton Gilha, Krsto Hegedušić, Stane Kreger, Ferdinand Kulmer, Frančišek Mihelič, Peda Milosavljević, Edo Murić, Ordan Petlevski, Zoran Petrović, Ivan Pucelj, Mića Popović, Marij Pregelj, Zlatko Prlić, Miodrag B. Protić, Mladen Srbinović, Miljenko Stančić, Gabrijel Stupica, Frano Simunović, Josip Vaništa i Lazar Vučaklija.

Od vajara na izložbi će učestvovati Kosta Angelj Radovani, Vojin Bačić, Stojan Batić, Dušan Džamonja, Olga Jančić, Olgica Jevrić, Miša Popović i Drago Tršar.

TRI JUGOSLOVENSKE SILIKARA NA BIJENALU U TOKIJU

Na šestom međunarodnom slikarskom bijenalu u Tokiju koji će biti otvoren od aprila do oktobra ove godine izlagace trojica jugoslovenskih slikara. Svoje radove predstavljajuće publici Laza Vozarević, Zlatko Prlić i Marko Suštaršić.

NOVO DELO IRVINA STONA

Poznati američki pisac Irvin Ston, čija je »Žudnja za životom«, romanisirana biografija Van Goga, i sada jedna od najčitanijih knjiga u ovom literarnom žanru, ovih dana je objavio romansiranu biografiju Mikelandela. Da bi se potpuno uživeo u atmosferi i rad velikog renesansnog

Posle trupe Zana Luja Baroa jugoslovenska publiku imaće prilike da vidi još jedno pozorište u ovoj sezoni. Od 4. do 13. aprila gostovanje pariskog pozorišta »Atelje« ili, kako ga u Francuskoj nazivaju, trupa Andre Barsaka. Svoje predstave francuski umetnici daće u Ljubljani, Zagrebu, Beogradu i Skoplju. Na turneji po Jugoslaviji trupa A. Barsaka izveće dva savremena pozorišna komada: komediju Fransoza Sagana »Zamak u Svedskoj« i »Sastanak u Sanlisu« Zana Anuja.

umetnika, Irvin Ston je provođen četiri godine u proučavanju celokupne zastavštine perioda u kome je živeo Mikelandelo Buonarotti. On je čak odlazio na višemesecni rad u kamenolome sa mermerom, iz kojih se i danas vadi mermer, kao i u vreme Mikelandela. Prve kritike govore povoljno o ovoj novoj Stonovoj knjizi i uporeduju je sa biografijom Van Goga, koja je napisana pre 27 godina.

KNJIŽEVNE NOVINE

List za književnost, umetnost i društvena pitanja

Redakcioni odbor:

Miloš I. Bandić, Bora Cosić, dr Milan Damnjanović, Zoran Gluščević, Slavko Janević, Velimir Lukić, Slavko Mihalić, Vladimir Petrić, Izet Sarajlić, Vladimir Stamenković, Pavle Stefanović, Dragoslav Stojanović-Sip

Direktor i odgovorni urednik: TANASije MLADENOVIC

Urednik: PREDRAG PALAVESTRA

Sekretar redakcije: BOGDAN A. POPOVIĆ

List izdaje Novinsko-izdavačko preduzeće »Književne novine«, Beograd, Francuska 7. Redakcija: Francuska 7, tel. 21-000, telefonski: 101-707-1-208.

List izlazi svakog drugog petka. Pojedini broj Din 30. Godišnja pretplata Din 600. polugodišnja Din 300. za inozemstvo dvostruko

Rukopisi se ne vraćaju

Tehničko-umetnička oprema: DRAGOMIR DIMITRIJEVIĆ

Stampa »GLAS«, Beograd, Vlajkovićeva 8

KNIGA MUZICKIH KRITIKA BERNARA SOA

MEMOARI SEDRIKA HARDVIKA

U Njujorku je nedavno štampana knjiga »Kako postati muzički kritičar Bernarda Soa. Po rečima jednog kritičara ova knjiga, istina, ne kazuje kako se postaje muzički kritičar, ali pokazuje kako je to So postao. Knjižica otkriva veliku ljubav ovog dramatičara prema muzici, a naročito prema operskoj muzici, a tekstovi o Mozartu i Vagneru pokazuju njegov en tužizam u muzičku erudiciju.

NASI PESNICI U CASOPISU EVROPSKE ZAJEDNICE PISACA

Poslednji broj časopisa »Evropske zajednice pisaca« Europa literaria« donosi pesme Stevana Raičkovića, Jure Kaštelana, Branku V. Radičevića i Vesne Krmptović. U istom broju časopis donosi i članak Marjana Jurkovića o satiričnom romanu Eriha Koša »Veliki Mak.«

FESTIVAL POEZIJE BEOGRADSKOG UNIVERZITETA

Književnim matinom u sali Narodnih heroja 4. aprila završen je festival beogradskog Univerziteta organizovan u čast dana studenata. Festivalni odbor podelio je nekoliko trećih nagrada, dok prva i druga nisu dodeljene.

GOSTOVANJE PARISKOG POZORISTA »ATELJE« U JUGOSLAVIJI

Posle trupe Zana Luja Baroa jugoslovenska publiku imaće prilike da vidi još jedno pozorište u ovoj sezoni. Od 4. do 13. aprila gostovanje pariskog pozorišta »Atelje« ili, kako ga u Francuskoj nazivaju, trupa Andre Barsaka. Svoje predstave francuski umetnici daće u Ljubljani, Zagrebu, Beogradu i Skoplju. Na turneji po Jugoslaviji trupa A. Barsaka izveće dva savremena pozorišna komada: komediju Fransoza Sagana »Zamak u Svedskoj« i »Sastanak u Sanlisu« Zana Anuja.

Veliko interesovanje izazvala je pojava memora pozatog engleskog pozorišnog i filmskog glumca ser Sedrika Hardvika, kako zbog veoma zanimljive ličnosti samoga autora tako i zbog širokog kruga njegovih poznanstava, koje se kretalo od engleskog kralja do Bernarda Soa. Pored mnogih citata i anegdota iz života ovih ljudi i svojih doživljaja s njima, Hardvika iznosi i neke svoje misli o umetnosti uopšte, a naročito o pozorišnoj umetnosti. Pisac ove knjige navodi izjavu Bernarda Soa, u čijim se komadima i on proslavio, da je njega smatrao petim glumcem po vrednosti u svetu, dok su prva četverica bili čuveni komičari braća Marks. Ser Sedrik Hardvika nema mnogo pohvalnih reči za dramske mogućnosti televizije, ali je prihvatao srećan mamač, koji će bioskopsku publiku navesti da posećuje i pozorište.

KANDIDĀTI ZA »OSKARA«

Među kandidatima za dodeljivanje ovogodišnje najveće filmske nagrade »Oskare«, pominju se među glumicama Elizabet Tejlor, Gris Garson, Debora Ker, Sirli Mek Lejn i Melina Merkuri, dok među muškarcima sviđaju kandidature ističuću Frederik Merč, Trevor Hanard, Bert Lancaster, Džek Lemon, Lorens Olivije i Spenser Trasi. Od filmova se pominju »Sismak u Svedskoj« i »Sastanak u Sanlisu« Zana Anuja.

Rober Kanter: — A da li bi medu romanе te epohе od Malra, Bernanosa ili Selina, na primer, mogli da stavimo u neko Monterlanovo delo?

Mišel Mor: — Zar je potrebno postavljati takvo pitanje? Istina, Monterlan nije pisac romana kao što je »Ljudska sudbina« ili »Putovanje na kraju noći«. Ali, on je od onih pisaca kod kojih ima izabranih mesta prvega roda.

Zak Legri: — Da li biste hteli da kažeš neku reč i o njegovom stilu?

Philip Supol: — Ja mislim da, ako se razmotri Monterlanov stil, čovek brzo uviđa da je on naduven, i da je to još najvažnije što se može reći.

Franso Nurisije: — A ja baš to najviše i volim kod Monterlana. Njegov stil nije veštački i neobično je dobar.

Rober Kanter: — I u knjizi koja

FRANCUSKA OMЛАДИНА NE VOLI MONTERLANA

Krajem prošlog meseca u pariskom drame »Španski kardinal«, studenti su oštvo istupili protiv njenoga pisca Monterlana, jednog od najuglednijih francuskih romansijera i dramatičara.

Konstatujući da današnji pariski studenti s jedne strane cene mnoge od starijih živih pisaca Sartra, Malra, Aragona i Morijaka, kao i nedavno umrle Klodelu i Bernanosa, a da su s druge strane indiferentni prema Djameliju i Žilu Romenu, pa eto sad, najblaže rečeno, i prema Monterlangu, — redakcija »Aras« organizovala je javnu raspravu na koju je pozvala četiri pisca, od kojih su dvojica bili tužioci Monterlangu, Philip Supol i Rober Kanter, poznati francuski kritičari, i dvojica »brandoci«, Mišel Mor i Franso Nurisije, poznati savremeni romansijeri. Zanimljivo je napomenuti da su oba tužioca mnogo stariji ljudi nego brandoci; tako tužioci imaju 64 i 51 godinu života, a brandoci 47 i 33. Ovo »sudjenje« vodio je Zak Legri, specijalista za diskusije ove vrste.

Na tome procesu, između ostalog, voden je i ovaj dijalog:

Rober Kanter: — Ako se danas zapitamo koji su romani iz 1930. na kojima se može još računati, da li će neko od nas pomisliti i na neko Monterlanovo delo?

Franso Nurisije: — Razume se. Ja bih mislio na njegov roman »Devojčice«.

Rober Kanter: — A da li bi medu romanе te epohе od Malra, Bernanosa ili Selina, na primer, mogli da stavimo u neko Monterlanovo delo?

Mišel Mor: — Zar je potrebno postavljati takvo pitanje? Istina, Monterlan nije pisac romana kao što je »Ljudska sudbina« ili »Putovanje na kraju noći«. Ali, on je od onih pisaca kod kojih ima izabranih mesta prvega roda.

Zak Legri: — Da li biste hteli da kažeš neku reč i o njegovom stilu?

Philip Supol: — Ja mislim da, ako se razmotri Monterlanov stil, čovek brzo uviđa da je on naduven, i da je to još najvažnije što se može reći.

Franso Nurisije: — A ja baš to najviše i volim kod Monterlana. Njegov stil nije veštački i neobično je dobar.

Rober Kanter: — I u knjizi koja

govori o Monterlanu, od Siprosa, prva je konstatacija da u njegovom stilu »ima sokac. Međutim, meni se čini da su ti izvori već davno prešli. Njegovo čitavo pozorišno delo danas izgleda isključivo akademsko.

Zak Legri: — Važnost želje u njegovom delu i način kako on to iznosi, nisu li vam pali u oči?

Philip Supol: — Uočio sam da je sviše »veštačko«. Od početka do kraja sve je to »fabrikovano«, i čisto njegovo delo samo je »literatura u najgorem smislu reči.

Mišel Mor: — Svaki pisac po malo podvaljuje.

Philip Supol: — Protestujem. Ja smatram da veliki pisci nisu nikad podvaljivali, a glavna zamerka koju bismo mogli uputiti Monterlanu jeste da on upravo »podvaljuje«...

VISTAN NJU ODН I NJEGOVA NOVA OTADŽBINA

Jedan od pozatih savremenih pisnika engleskog jezika, Vistan Nju Odн, koji je emigrirao iz Engleske u Ameriku, ustao je, zajedno sa mnogim viđenim predstavnicima američkog kulturnog života, protiv uko

je Amerika. Ne smemo biti survi prema ljudima koji pokazuju veliku želju da nešto vide u kulturnim tekvina prošlosti i njihove uticaj prenesu svojoj kući. Najzad, dobar deo američkih turista obilazi Evropu i zlog muzeja, a ne samo zbog »Milen-Ruza« — završio je sa osmehom svoju izjavu pesnik Odn.

Zak Legri: — Važnost želje u njegovom delu i način kako on to iznosi, nisu li vam pali u oči?

Philip Supol: — Uočio sam da je sviše »veštačko«. Od početka do kraja sve je to »fabrikovano«, i čisto njegovo delo samo je »literatura u najgorem smislu reči.

Mišel Mor: — Svakim pisac po malo podvaljuje.

Philip Supol: — Protestujem. Ja smatram da veliki pisci nisu nikad podvaljivali, a glavna zamerka koju bismo mogli uputiti Monterlanu jeste da on upravo »podvaljuje«...

★

SABRANA DELA BERTOLDA BREHTA

U Njujorku je izšla obimna knjiga u kojoj se nalazi sedam pozatih komada Bertolda Brehta, na prednog nemackog pozorišnog pisca. Najranije delo, objavljeno u ovoj knjizi, datira iz 1923. godine, dok se medju poslednjim nalazi »Do bri čovek iz Sečuanas«. Nedavno je »Prosjačka opera« doživelu svoju 2.500. predstavu na Brodveju, čime je potučen rekord svih pozorilnih priredbi koje su ugledale sveta na Brodveju.

DNEVNIK
VEČE
u provincijskom pozorištu

Nastavak sa 2. strane se mogla napraviti predstava koju ne bi ništa nedostajalo, ili bar ne ono preko čega bi moglo da se sasvim olakso pređe. Ali, zamisao, oduševljenje sa kojim se započelo to novo i to što nije provincijsko, sve to ni onog ko pozorištu postavlja velike zahteve ne bi moglo da učini ravnošću.

Na pozornici, koja je srećom toliko velika da na nju može da se postavi osamnaest stolova, odnosno da primi preko sto posetilaca, instalirana je mala scena. I oni, koji su kao i obično došli u pozorište, popeli su se na pozornicu iznenadeni, pomalo šokirani onim što su videli i što su doživeli. Dok su pre početka predstave pili kafu i čekali da se spusti zavesa koja ih je ovoga puta odelila od pravnog gledališta, usuđivali su se da kažu za sebe, a i za one koji su tu predstavu pripremili, da podražavaju svet, da žele da imaju ono što u svetu postoji. Svakako, oni su se na pozornici iznenadeni, pomalo šokirani onim što su videli i što su doživeli. Dok su pre početka predstave pili kafu i čekali da se spusti zavesa koja ih je ovoga puta odelila od pravnog gledališta, usuđivali su se da kažu za sebe, a i za one koji su tu predstavu pripremili, da podražavaju svet, da žele da imaju ono što u svetu postoji. Svakako, oni su se na pozornici iznenadeni, pomalo šokirani onim što su videli i što su doživeli. Dok su pre početka predstave pili kafu i čekali da se spusti zavesa koja ih je ovoga puta odelila od pravnog gledališta, usuđivali su se da kažu za sebe, a i za one koji su tu predstavu pripremili, da podražavaju svet, da žele da imaju ono što u svetu postoji. Svakako, oni su se na pozornici iznenadeni, pomalo šokirani onim što su videli i što su doživeli. Dok su pre početka predstave pili kafu i čekali da se spusti zavesa koja ih je ovoga puta odelila od pravnog gledališta, usuđivali su se da kažu za sebe, a i za one koji su tu predstavu pripremili, da podražavaju svet, da žele da imaju ono što u svetu postoji. Svakako, oni su se na pozornici iznenadeni, pomalo šokirani onim što su videli i što su doživeli. Dok su pre početka predstave pili kafu i čekali da se spusti zavesa koja ih je ovoga puta odelila od pravnog gledališta, usuđivali su se da kažu za sebe, a i za one koji su tu predstavu pripremili, da podražavaju svet, da žele da imaju ono što u svetu postoji. Svakako, oni su se na pozornici iznenadeni, pomalo šokirani onim što su videli i što su doživeli. Dok su pre početka predstave pili kafu i čekali da se spusti zavesa koja ih je ovoga puta odelila od pravnog gledališta, usuđivali su se da kažu za sebe, a i za one koji su tu predstavu pripremili, da podražavaju svet, da žele da imaju ono što u svetu postoji. Svakako, oni su se na pozornici iznenadeni, pomalo šokirani onim što su videli i što su doživeli. Dok su pre početka predstave pili kafu i čekali da se spusti zavesa koja ih je ovoga puta odelila od pravnog gledališta, usuđivali su se da kažu za sebe, a i za one koji su tu predstavu pripremili, da podražavaju svet, da žele da imaju ono što u svetu postoji. Svakako, oni su se na pozornici iznenadeni, pomalo šokirani onim što su videli i što su doživeli. Dok su pre početka predstave pili kafu i čekali da se spusti zavesa koja ih je ovoga puta odelila od pravnog gledališta,